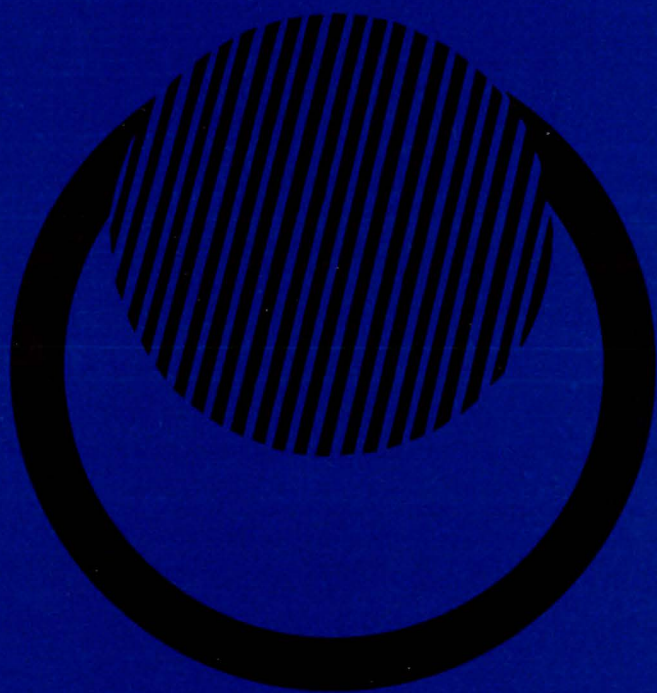

Katsaus

KRIITTINEN KORKEAKOULU

1.1980

HELINA SIHKALA: MIKSI POTILAS JA LÄÄKÄRI EIVÄT KUULE TOISIAAN? • PROFESSORI
URPO SIIRALAN HAASTATTELU • TAAVI KASSILA: ITSETUNTEMUS ON IHMISTUNTEMUS-
TA • TOMAS BRUNILA: HENKINEN AHDINKO ON TALOUDELLISTA SUUREMPI • MATTI
VARTIAINEN: ITSETUNTEMUKSESTA MARXILAISelta POHJALTA • WOLF H. HALSTI: MI-
TEN EUROOPAN KÄY? • JUSSI RAUMOLIN: TULEVAISUUDENTUTKIMUS, KEHITYSVAIH-
TOEHDOT JA UUSIEN ELÄMÄNMUOTOJEN KOKEILU • HENRY BROMS: BAHTININ KIELI-
TIEDE MESSIANISMINA • SEPPO MATINVESI: BANTU-HEIMON USKOMUKSIA

Katsaus

8. (20.) vuosikerta
Kuusi numeroa vuodessa.

Julkaisija

Kriittisen korkeakoulun
kannatusyhdistys ry.

Toimisto

Yrjönkatu 23 B 21, 00100 Helsinki 10
ma—pe klo 9—15. P. 611 149

Toimittajat

Antti-Veikko Perheentupa, päätoimittaja
Sanna Wirtavuori, toimitussihteeri, puh. 90-611 149.

Toimitusneuvosto

Kriittisen Korkeakoulun johtokunta: Reijo Wilenius (pj.), Aulis Aarnio, Henri Broms, Oiva Ketonen, Ulla Lång, Seppo Matinvesi, Antti-Veikko Perheentupa, Ville Repo, Kalevi Suomela ja Antti Tuuri.

Tilaukset vuodelle 1980

maksamalla 40 mk/vuosikerta ps-tilille 715 56-0
Irtonumerot

á 7,50 mk: Suomalainen Kirjakauppa, Porthanian paperikauppa, Kasvisravintola ja Suomen Luonnon-suojelun Tuki Helsingissä ja Oulussa.

Osoitteenmuutokset ja jälktilaukset toimiston osoitteella

KRIITTINEN KORKEAKOULU

Osoite: Yrjönkatu 23 B 21, 00100 HELSINKI 10
Puhelin: 611 149 (ma—pe klo 9—15)

on sitoutumaton, opetusministeriön tukema, avoimen yliopiston ideaa toteuttava kulttuurikeskus. Toiminta alkoi vuonna 1968.

Kriittinen Korkeakoulu pyrkii ● tarjoamaan tietoja ja virikkeitä kaikille, jotka ovat kiinnostuneita aikamme ongelmista ● järjestämään kiinnostuneille mahdollisuuksia itsensä ja ympäristönsä kehittämiseen ● edistämään sellaisen tiedon syntymistä ja kehittämistä, joka antaa uusia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen sekä ● tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden, oppien ja mielipiteiden kohtaamiselle ● *Toimintamuotoja* ovat avoimet esitelmä- ja keskustelutilaisuudet, inhimillisen kasvun seminaari, erityiskurssit sekä tutkimus- ja selvitystyöryhmät.

Sihteerit

Antti-Veikko Perheentupa (pääsihteeri)
Martti Tuomola (suunnitteluasihteeri)
Helinä Siikala (lääketieteen projektisihteeri),
puh. 931-655 257
Anneli Launiainen (toimistos sihteeri)
Sanna Wirtavuori (tiedotussihteeri)

Kriittisen Korkeakoulun kannatusyhdistys ry:n jäseneksi voi liittyä maksamalla jäsenmaksun 15 mk/vuosi (tai ainaisjäsenmaksun 200 mk) ps-tilille 1683 71-4.

1 • 80 sisältö

- 3 HELINÄ SIIKALA
Miksi potilas ja lääkäri eivät kuule toisiaan?
- 4 HELINÄ SIIKALA
Professori Urpo Siiralan haastattelu
Itsetuntemus ja nykyajan ongelmat
- 6 TAAVI KASSILA
Itsetuntemus on ihmistuntemusta
- 7 TOMAS BRUNILA
Henkinen ahdinko on taloudellista suurempi
- 11 MATTI VARTIAINEN
Itsetuntemuksesta marxilaiselta pohjalta
- 14 WOLF H. HALSTI
Miten Euroopan käy?
- 18 JUSSI RAUMOLIN
Tulevaisuudentutkimus, kehitysvaihtoehdot ja uusien elämänmuotojen kokeilu
- 23 HENRY BROMS
Bahtinin kielitiede messianismina
- 28 SEPPO MATINVESI
Bantu-heimon uskomuksia

LIITTEENÄ TILILLEPANOKORTTI —
VAIVATTOMIN TAPA TILATA KATSAUS

ISSN 0022-9458

Forssan Kirjapaino Oy • Forssa 1980

Helinä Siikala:

MIKSI POTILAS JA LÄÄKÄRI EIVÄT KUULE TOISIAAN?

Kriittinen Korkeakoulu on aloittanut koko terveydenhuoltohenkilöstölle tarkoitetun laajennetun lääketieteen koulutuksen. Koulutuksella pyritään etsimään täydentäviä näkökulmia lääketieteeseen, hahmottamaan työn muuttuvia haasteita ja pohtimaan työn perusteita erilaisista ihmiskuvista käsin. Koulutuksen syvin sisältö on kuitenkin jokaisen siihen osallistuvan kasvaminen syvempään tietoisuuteen omasta itsestään.

Lääketieteen lisensiaatti Helinä Siikala toimii Kriittisessä Korkeakoulussa laajennetun lääketieteen projektisihteerinä.

Yleinen tyytymättömyys terveydenhuoltoon on kasvanut jo kauan. Potilas valittaa, että missään häntä ei oteta vastaan kokonaisena ihmisenä eikä kenelläkään tunnu olevan aikaa tai halua rauhassa syventyä hänen ongelmiansa tutkimiseen. Terveydenhuoltohenkilöstö puolustautuu vetoamalla avuttomuutensa pöhötautiseksi paisuneen järjestelmän yhtäläisinä uhreina.

Alkaa olla aika osapuolten pysähtyä etsimään tasaveroiselle kohtaamiselle perustuvaa keskinäistä ymmärtämystä ja yhteyttä. On aika ruveta yhdessä kysymään uusia kysymyksiä: Onko ihmisellä oikeus, kenties velvollisuuskin, sairauteen? Onko lääkärillä oikeus, jopa velvollisuus, olla ihminen?

Vanha käsitys sairaudesta ihmistä ulkoapäin kohtaavana, sattumanvaraisena epäoikeudenmukaisuuden ilmentymänä oivalletaan vääräksi. Yhä enemmän tiedetään ihmisen ruumiillisten, sosiaalisten ja henkisten puolien yhteenkuuluvuudesta. Vähitellen aletaan mieltää sairaus ihmisen kokonaisuudesta viestivänä tapahtumisena, josta avautuu mahdollisuuksia kasvuun, mutta toisaalta myös kasvun tukahtumiseen.

Terveyden ja sairauden käsitteiden uusi näkeminen asettaa potilaalle uudenlaisen ”omavastuun”: hän ei enää voi sokeasti ja passiivisesti jättäytyä ulkoapäin tulevan pa-

rantamisen kohteeksi, vaan hänen on oltava valmis antautumaan aktiiviseen vuorovaikutukseen ja työhön oman itsensä tutkimiseksi ja hoitamiseksi.

Lääkärin tehtävä on auttaa potilasta löytämään sairauteen kätkeytyvät mahdollisuudet kasvaa yhä täydemmin kokemaan ja toteuttamaan omaa itseään.

Ammatillisen koulutuksen antamat tiedot ja taidot ovat työn perusta, mutta pelkästään niiden avulla lääkäri ei voi täyttää tehtäväänsä. Lääkärin valkoisen takin on oltava ihmisen päällä. Tietojen ja taitojen on jäsennytävä osaksi elävää ihmisen kokonaisuutta.

Lääkärin ja potilaan kohdatessa on potilas päähenkilö, vain hänen asiaansa käsitellään. Vaatimus, että lääkärin tulee olla ammatillisen asiallinen ja viileän ulkopuolinen, on vanhentunut ja mahdoton täyttää. Kovaksikaan tärkätty valkoinen takki ei voi olla muuta kuin pelkkä takki, ellei ihminen kannu sitä. Lääkärin oma elämäkokemus ja hänen tunteensa, ajatuksensa ja tahtonsa vaikuttavat aina potilaan asian käsittelyyn, tahdottiinpa sitä tai ei. Oppiessaan tiedostamaan itseään, omia ihmisen rajojaan ja samalla mahdollisuuksiaan lääkäri voi tehdä itsensä parhaaksi työkalukseksi: vain ihminen voi kohdata toisen ihmisen, vain ihminen kuulla ihmisen puhetta. □

Helinä Siikala haastatteli professori Urpo Siirala

● Lehtien yleisönosastoista voi lähes päivittäin lukea kirjoituksia, joista heijastuu tyytymättömyys lääkäreitä kohtaan. Miksi näin on? Mitä asialle voitaisiin tehdä?

● Lääkäri Helinä Siikala, 37, kyseli vanhemman kolleegansa professori Urpo Siiralan, 72, mielipiteitä lääkärin työstä ja asemasta. Professori Siirala on eläkkeellä Helsingin Yliopiston korva-, nenä- ja kurkkutautien professorin virasta. Hän on toiminut Suomen Lääkäriliiton puheenjohtajana vuosina 54—62 sekä mm. WMA:n (Maailman Lääkäriliiton) presidenttinä vuosina 64—65.

**LÄÄKÄRI
ON AINA
MYÖS IHMINEN**

Mistä tyytymättömyys lääkäreihin johtuu?

Lääkärikoulutuksessa annettava perustietous on puutteellista: tuleville lääkäreille opetetaan ihmisen anatomia, mutta ihmissielun ”anatomia” puhutaan liian vähän. Tämä on epäkohta, sillä tiedetään hoitotulosten paranevan, jos potilaan ruumiillisten vaivojen lisäksi myös hänen sosiaaliset ja psyykkiset pulmansa otetaan tutkimuksessa ja hoitoa suunniteltaessa huomioon. Muuta syytä ei luulisi tarvittavan, että yleisemmin alettaisiin pohtia potilas-lääkärisuhteen filosofian kehittämistä.

Nyt eläkkeellä ollessani minulla on uudella tavalla aikaa potilaille. Huomaan, että olen monesti menneinä vuosina tehnyt ”syntiä” juuri tässä suhteessa. Luulen kuitenkin, että tärkeämpää kuin käytetyn ajan määrä on lääkärin perusasennoituminen. Lääkärillä on oltava kiinnostusta potilaaseen ihmisenä eikä pelkästään potilaiden oireisiin ja löydöksiin. Lääkärillä on oltava riittävästi ystävällisyyttä, kärsivällisyyttä ja ennen muuta halua kuunnella.

Kun kaikessa rauhassa paneutuu kuuntelemaan potilaan kertomaa, näyttäytyvät asiat monesti aivan uudessa valossa. Oireet saavat mielekkyyttä, syntyy uusia yhteyksiä aivan elimellistenkin häiriöiden osalta. Siinä on antoisuutta lääkärille itselleenkin, mahdollisuus tuntea työ entistä rikkaammaksi.

Erityisesti ahtaiden erikoisalojen spesialisteilla on suuri vaara jäädä tasolle, jossa vain pientä osaa ihmisestä tarkastellaan. Usein näkee, että spesialiteettiin vedoten torjutaan ihmisen kokonaisuuden huomioiminen.

Lääkäri ei saisi koskaan ruveta pitämään itseään asiantuntijana, joka toimii vain eräänlaisena hienomekaanikkona. Ihminen ei ole autonmoottori, eikä lääkäri saa suhtautua työhönsä kuin automekaanikko.

Onko näitä asioita mahdollista opettaa lääkärikoulutuksessa?

Nykyisellään lääkäri joutuu itse, vähitellen, käytännön tilanteissa opettelemaan tavan, jolla suhtautuu potilaaseen. Tapa riippuu sitten jokaisen omasta luonteesta, omista elä-

mänkokemuksista ja harrastuksista.

Lääkärin moraali ratkaisee. "Miksi olen lääkäri?" on kysymys johon jokaisen lääkärin ja lääkäriksi opiskelevan olisi yritettävä rehellisesti vastata. Monen vastaus olisi valitettavasti: ansaitakseni hyvin, sekä rahaa, että yhteiskunnallista asemaa ja arvostusta. Ihmisen auttamisen halu tulee usein vasta paljon näiden jälkeen.

Tämä problematiikka tulee hyväksyä osaksi lääkärin ammatin ongelmakenttää. Viimeistään koulutuksen siinä vaiheessa, jolloin opiskelija joutuu tekemisiin potilaiden kanssa, olisi näiden asioiden opetukseen kiinnitettävä riittävästi huomiota. Tietysti jokainen opettaja vaikuttaa omalla persoonallisuudellaan ja esimerkillään. Tämä vaikutus voi valitettavasti olla jopa vääriä asenteita kasvattava. Tuntuu, että on syntynyt ihanne tehokkaasta, taitavasta ja menestyvästä lääkäristä, joka kuitenkin ei inhimillisesti täytä "laatuvaatimuksia". On myös niin, että omaa erikoisalaansa opettavan professorin aika ei kunnolla riitä alan koko tietämyksen opettamiseen. Näin ollen lääkärin etiikan opetusta ei voida ajatella annettavan muun opetuksen sivussa.

Nuoren lääkärin asennoitumisesta tulevat mieleen omat nuoruusvuoteni. Palvelin Viipurin Lääninsairaalassa kirurgian amanuenssina. Se oli monella tavalla tärkeää aikaa. Työtä sai tehdä paljon, mutta palkkaa ei maksettu. Erään ystäväni kanssa kilpailimme siitä, kumpi nopeammin leikkaa umpilisäkkeen. Luonnollista oli, että työn laadusta ei saanut tinkiä. Hävisin puolella minuutilla. Mutta sain korvausta kilpirauhasleikkauksen puuduttamiskilpailussa: voitin arvosanalla 10+ ystäväni kymppiä vastaan! Henki oli nuorekkaan urheilullinen ja työ sujui sen mukaisesti.

Millä tavalla potilas-lääkärisuhde heijastaa aikaa, jota elämme?

Olemme kadottaneet kohteliaisuuden ja lämmön yleensä ihmissuhteissamme. Eräänlainen hymytön tyylys on ajallemme leimaa antavaa. Huvittelen suorittamalla "hissi- ja busisitukimusta". Olen tietoisin, jopa liioitellun kohtelias julkisissa tilanteissa. Avaan ihmisille ovia, tuhlaan "olkaa hyvää" ja hatun otan aina päästäni hississä. Ihmiset reagoivat päätökseeni aika usein vaivautuneisuudella.

Kiitos tuntuu olevan nykyihmisen sanavarastosta kokonaan puuttuva ilmaus.

Nuori lääkäri on aikansa lapsi. Ehkä yleinen tyylys on tarttunut häneenkin. Ihminen vieroksuu luontaisesti ympäristön normeista poikkeamista. Mielestäni kuitenkin lääkärin pitäisi tuntea ammatistaan ylpeyttä, eräänlaista "aateluus veivoittaa"-henkeä. Olemmehan korkeasti koulutettua joukkoa, tekisi melkein mieli sanoa: yhteiskunnan tuki ja selkäranka.

Toisaalta tiedekuntaan pääsy on niin vaikeaa, että valitut helposti alkavat pitää itseään jonkinlaisina yli-ihmisinä. Kun sitten käytännön lääkärin työssä joutuu tilanteisiin, joissa tiedot ja taidot osoittautuvat riittämättömiksi, muuttuu epävarmuus töykeydeksi potilaita kohtaan. Itsestäänselvyys olisi lämmen, ystävällinen suhtautuminen potilaaseen. Mutta se ei ole mahdollista, jos pitää itseään kaiken tietävänä ja kaiken voivana. Kuulin juuri tarinan kollegasta, joka melkoisen taitovirheen tehtyään ihmetteli anteeksipyyntöä odottavalle potilaalleen: En ymmärrä miten minä saatoin erehtyä. Lääkäri ei vain saa, vaan hänen pitääkin olla myös ihminen suhteessaan potilaaseen.

Ajankohtainen on kysymys potilaan ja lääkärin vapaudesta valita käytettävä hoitomuoto. Erilaisia vaihtoehtoja on virallisen koululääketieteen täydennykseksi tullut lukuisia. Miten näihin olisi suhtauduttava?

Lääkärin on työssään pyrittävä nojautumaan totuuteen ja tietoon. Vaihtoehtoja täytyy tutkia. Mitään ei saa kieltää tai torjua tutkimatta. Paljon kohua ja ristiriitaisia mielipiteitä on julkisuudessa herättynyt esimerkiksi immunoterapian käyttö syövän hoidossa. Perusajatus on mielestäni varteenotettava, se tosiasia, että hädässä oleva elimistö on kaiken mahdollisen tuen ja avun tarpeessa.

Subjekttiivisen kokemuksen arvoa epäillään nykyään. Todeksi uskotaan tai katsotaan vain objektiivinen osoitus. Monista asioista objektiivinen todeksi osoittaminen on vaikeata. Ennakkoluuloilla ja kielteisellä perusasennoitumisella on tässä osuutensa.

Avoin suhtautuminen omaan itseän, työhön ja potilaaseen on lääkärin toiminnan olennainen perusta. Jokaisen olisi hyvä pysähtyä välillä kysymään itseltään: Kuka minä olen? Mitä minä teen? Missä maailmassa elän? □

ITSETUNTEMUS JA NYKYAJAN ONGELMAT

Itsetuntemus on aihe, joka tuntuu tällä hetkellä kiinnostavan varsinkin nuoria. Säätytalolla tammikuussa pidetty keskustelutilaisuus keräisi salintäyden yleisöä. Myös yleisön joukosta tuli runsaasti mielenkiintoisia kommentteja, jotka osoittivat, että aihe on tänä päivänä erittäin tärkeä ja ajankohtainen.

Kuten toinen alustajista DI Tomas Brunila totesi, niin henkinen lama on tänä päivänä huomattavasti taloudellista lamaa syvempi.

Toimittaja Taavi Kassilan ja DI Tomas Brunilan alustusten lisäksi julkaisemme psykologi Matti Vartiaisen puheenvuoron ikään kuin vastauksena Tomas Brunilan kritiikille marxilaista psykologiaa kohtaan.

Taavi Kassila:

ITSETUNTEMUS ON AINA IHMISTUNTEMUSTA

Ihminen eroaa eläimestä lähinnä sen johdosta, että hän osaa ajatella, että hän on tietoinen omasta olemassaolostaan ja sen päättymisestä. Voitaisiin myös sanoa, että ihminen on ihminen juuri sen johdosta, että hän voi oppia luonnosta ja itsestään.

Ajattelukyky on sallinut ihmiselle tieteiden ja taiteiden kehittämisen. Se on mahdollistanut hänelle kulkuneuvojen rakentamisen ja valtioiden perustamisen. Samalla ajattelukyky on aiheuttanut ihmiskunnan suurimmat ongelmat, sillä aina ihminen ei ole käyttänyt ajatuksensa voimaa hyviin tarkoituksiin. Ajattelukyvyn avulla ihminen on oppinut tuntemaan luonnonlait ja kyennyt nousemaan niiden yläpuolelle. Liian usein ihminen on käyttänyt ajattelun tuomaa valtaa väärin ja toiminut luontoa vastaan. Vielä hän ei ymmärrä, että itse asiassa hän tekee itselleen kaikkein eniten vääryyttä kun hän saastuttaa luontoa, tappaa eläimiä ja taistelee omia veljiään vastaan.

Kaikki ihmisen toiminta kumpuaa hänen sisimmästään. Ja jos ihminen ei tunne it-

seään, jos hän ei ymmärrä omia vaikutuksiaan, omia todellisia päämääriään, niin on olemassa vaara, että hän luo maailmaan vain lisää ongelmia.

Kun ihminen ei tunne itseään, niin onko hänen toiminnallaan silloin kunnollisia perusteita. Ovatko maailman ongelmat erillisiä ihmisen sisäisistä ongelmista? Ihmiskunta on jakaantunut lukemattomiin kansoihin, uskontokuntiin ja puolueisiin, jotka ovat edelleen jakaantuneet oikeaan, vasempaan ja keskustasuuntaukseen. Onko mahdollista, että tämä ulkonainen jakautuminen olisikin vain ihmisen sisäisen olemuksen heijastumista ulko-maailmaan? Onko ihminen itse omien ongelmiansa aiheuttaja?

Nähdäkseni olemassaoloa valitsee kaiken totaalisuus, jossa kaikki liittyy kaikkeen, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Sisäinen ei ole erillinen ulkoisesta vaan ne toimivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Mitään erillisyyttä ei tosiasiassa ole. Ihmisen ulkoinen toiminta on hänen sisäistä toimintaansa. Ne ovat yksi ja sama asia. Niinpä ihmisen itsetuntemuksella on mitä suurin vaikutus hänen toimintaansa. Jos siis mielimme ratkaista ja selvittää ne ongelmat, jotka kohtaavat ihmiskuntaa tänä päivänä, on meidän nähtävä niiden suhde omaan itseemme. Meidän on tunnettava itsemme.

Ottakaamme esimerkki. Jos poliitikko on vallanhimoinen, mikä on seurausta itsetun-

temuksen puutteesta, johtaa hänen toimintaansa vahingolliset motiivit ja hän voi olla haitallinen kansalleen.

Ehkä merkittävin tekijä, joka on suuntaamassa ihmisen toimintaa päivittäin, on ihmisen maailmankatsomus, hänen joko myönteinen tai kielteinen suhtautuminen ympäristöön. Väittäisin, että ihmisen maailmankuva, elämäntietoisuus muotoutuu hänen itsetuntemuksensa asteen mukaisesti. Kaikkihan me saamme rasitteita lapsuudessamme ja tehtävämme on pyrkiä vapautumaan noista rasitteista, jotta voisimme kokea asiat niin kuin ne ovat. Ihminen, joka tuntee itsensä hyvin, on sangen vapaa, sillä tietoisuus vapauttaa. Tietoinen ihminen ei jähmety paikoilleen. Tietoisuus on helpompi suhtautua uusiin tilanteisiin kuin tietämättömyys.

Mitä itsetuntemus on? Kysymyksessä on oman itsensä tunteminen. Onko se mahdollista? Tietohan on peräisin tarkkailusta ja ajattelemisesta. Kuinka voin tarkkailla itseäni? Eihän silmä voi nähdä itseään. Jos haluan nähdä fyysisen kuvani, katson lammen pintaa tai peiliä, mutta kuinka voi nähdä oman sieluni. Missä on sielullinen peilini? Toiset ihmiset, todellisuus, on se peili, jossa minun tulee nähdä itseni. Toiset ihmiset voivat auttaa minua, sillä he saattavat huomata minusta jotakin sellaista, mitä en ole itse huomannut itsestäni. Todellisuus vastaa tekoihini koko ajan. Jos toimin väärin, todellisuus asettaa seinän tielleni. Kun alkoholisti juo, ilmoittaa todellisuus hänen omassa kehossaan pahoinvoinnilla, että hän toimii väärin. Eri asia on, kuuntelemmeko noita vihtauksia.

Itsetuntemus edellyttää pysähtymistä. On pysähdyttävä miettimään omia päämääriä, motiiveja ja salattuja tarpeita. Se vaatii ennakkoluulotonta omien sisäisten tuntemusten tarkkailemista, muuten en voi oppia tuntemaan itseäni.

Koska itsetuntemus sitten päättyy? Koska olen valmis? Koska voin sanoa tuntevani itseni? Itse asiassa en koskaan, sillä olenhan alati muuttuvainen, elävä olento. Uudet olosuhteet vaikuttavat minuun koko ajan muokaten olemustani jatkuvasti. Itsetuntemus on ikuinen tie: sen voi aloittaa jonakin päivänä, mutta sitä ei koskaan kulje loppuun asti. Vaikka vapauttaisinkin itseni kaikista ennakkoluuloista, ehdollistumisista ja rasitteista, saisin havaita, etten kuitenkaan tunne itseäni. Sillä

loppujen lopuksi ihminen on mysteeri omalle itselleenkin. Ihmisen sielu kiinnittyy omalla tavalla kaikkeuteen.

Tärkeintä on, että ihminen löytää sisimästään hiljaisuuden lähteen, joka oleilee ehdollistumien taustalla. Vain tästä sisäisyydestä kumpuaa todellinen toiminta. □

Tomas Brunila:

HENKINEN AHDINKO ON TALOUDELLISTA SUUREMPI

Nykyajan ongelmat ovat valtavan suuria ja ne haastavat kannanottoihin ja toimintaan. Puheet itsetuntemuksesta ovat pelkästään harhaanjohtavia jos itsetuntemus irroitetaan maailman asioiden, yhteiskunnallisten kysymysten ja ihmissuhteiden pohtimisesta, ellei itse pyri mukaan ”maailman taistoihin”.

Nykyajan ongelmat ovat kehittyneissä teollisuusmaissa kuitenkin sen luontoisia, että ne asettavat suuria haasteita ihmisten tiedostamiselle ja ajattelulle. Ne vaativat tiedostamisen periaatteellista, tietoteoreettista ja psykologista selvittämistä.

Kehittyneissä teollisuusmaissa ovat henkiset ongelmat tulleet keskeisiksi. Sitä todistavat psyykkisiä sairauksia, rauhoittavien lääkkeiden käyttöä, itsemurhia ja avioeroja koskevat tilastot. Ja siihen on syitä: yhteiskunnalliset suhteet ovat tänään tavattoman monimutkaisia, yhteiskunnalliset rajat ja edut vaikeita tiedostaa. Ihmiset on revitty irti heidän omista yhteisöistään. ”Hyvinvointiyhteiskunnan” ihanteet ja normit vaativat ihmisiä luopumaan omasta inhimillisyydestään, siitä mitä he eniten haluavat elämässä. Sosiaalisia paineita vahvistavat epäonnistumisen ja lähi-ihmisten menettämisen pelot. Näissä oloissa on vaikea pitää kiinni omista tunteistaan ja haaveistaan. Vieraantuneisuus pirstoaa ihmistä, erottaa tunteen ja järjen.

Elämän näköalattomuus ja köyhyys, läheisten ihmissuhteiden pinnallisuus tai niiden puuttuminen — siinä välittömästi tuntuimmat ongelmat teollisuusmaiden nykyihmisille. Näitä ongelmia on vain niin vaikea ajatella, vaikka ne painavat ja pelottavat. Samoin painavat ja pelottavat todelliset sodan ja ekoka-

tastrofin uhat, epävarmuus tulevaisuudesta, joista kaikki ovat sisimmissään tietoisia, mutta joita harvat ajattelevat.

Välinpitämättömyys nykyajan ongelmista ei johdu niinkään tiedon puutteesta kuin suhtautumisesta tuohon tietoon. Ihmisten ajattelua leimaa itsepetos vaihtelevissa määrin ja erilaisissa muodoissa, silmien sulkeminen tosiasioilta, epämääräisten pelkojen ja tiedostamattomien tunteiden ohjaama ajattelu.

Juuri näistä syistä itsetuntemuksen merkitys tiedostamiselle korostuu. Siinä missä sokea suhtautuminen omaan minään on tyyperyyden alku, siinä on omien vaikuttimien ymmärtäminen ja tunteiden tiedostaminen viisauden alku.

Itsetuntemus aatehistoriassa

Itsetuntemusperiaatteella on pitkät perinteet inhimillisessä ajattelussa. ”Tutkin itseäni” — noin Herakleitos määritteli oman ja oman aikansa filosofian välisen eron. Sokrates kuuli, että häntä pidetään kuolevaisista viisaimpana. Hän löysi kuitenkin vain yhden asian, joka erotti hänet muista Atheenan viisaista: hän oli ainoa, joka ymmärsi ettei niin viisas olekaan. ”Tunne itsesi ja tunne vihollisesi niin voitat kaikki taistelut”, kuuluu eräs vanha kiinalainen sananlasku. Kantilta, Hegeliltä, Snellmanilta ja monelta nykyajan ajattelijalta löytyy myös viittauksia itsetuntemukseen.

Itsetuntemusperiaate on siis ollut varsin yleinen filosofiassa. Kuitenkin sillä on tarkoitettu aika erilaisia, usein epämääräisiä asioita.

Viime vuosina itsetuntemus-tunnus on ollut paljon esillä myös Suomessa, ehkä erityisesti vaihtoehtoliikkeessä ja jyvaskyläläisen filosofian piirissä.

Eräs taustatekijä on varmasti kytkentä vanhaan filosofiseen traditioon. Toinen ja tärkeämpi on nähdäkseni jonkinlainen reaktio erityisesti 70-luvun marxilaiseen ajatteluun, jossa itsetuntemuksella ei ollut mitään sijaa. Uskon että monet marxismista kiinnostuneet ovat omassa elämässään joutuneet huomaamaan, että marxilainen tietoteoria ja sen tulkinnot eivät ole riittäneet.

On aika yllättävää, että marxismin tietoteoriassa ei puhuta mitään itsetuntemuksesta. Se saattaa olla eräs filosofinen perusta sille, että myös marxilaisten riveissä on nähty aika-

moista hurskastelua ja itsepetosta, ei vähiten Suomessa.

Toisaalta marxismissa ei ole mitään sellaista, joka menisi itsetuntemusta vastaan. Kyseessä on aukko, joskin hyvin tärkeä sellainen, joka liittyy marxismin moraalifilosofiassa ja ihmiskäsityksessä oleviin ristiriitaisuuksiin.

Itsetuntemuksen tärkeyttä, itse asiassa ratkaisevaa tärkeyttä voi perustella myös marxilaisesti, monelta eri kannalta.

Objektiivinen ja subjektiivinen tiedostuksessa

Marxismin klassikot korostavat tiedostamisen objektiivisuutta: pitää ts. tiedostaa ulkomaailmaa, todellisuutta sellaisena kuin se on.

Tämä kanta kehittyi välienselvittelyssä ns. objektiivista idealismia, uskonnollista mystiikkaa vastaan ja on tietenkin hyvin tärkeä marxilaisessa tietoteoriassa.

Mutta ongelmana ei tänään niinkään ole se, tunnustaako ulkomaailman objektiivisen olemassaolon, vaan se, miten sitä voi tiedostaa objektiivisesti; ei niinkään objektiivinen kuin subjektiivinen idealismi.

Ihmisen kaikki tiedostaminen on objektiivista, sikäli että tieto heijastaa todellisuutta, joko oikein tai väärin.

Kuitenkin ihminen myös aina tiedostaa ja ajattelee itsensä kannalta, oman persoonallisuutensa läpi, sosiaalisena olentona. Inhimillinen tiedostus on aina kiinni ihmisen tarpeissa — näissä on tiedostamisen lähtökohta ja päämäärä.

Tuossa mielessä kaikki tiedostaminen on myös subjektiivista. Voisi ehkä sanoa näin: *Tiedon* lähde on aina objektiivinen, se on todellisessa, aineellisessa maailmassa. *Tiedostamisen*, eli tiedon hankinnan, jäsentelyn, karsinnan, omaksumisen ja soveltamisen lähtökohta on aina subjektiivinen, ihmisen tarpeissa ja päämäärissä.

Objektiivisen tiedostamisen ehtona on sen tiedostaminen miten subjektiivinen vaikuttaa, eli omien vaikuttimien ymmärtäminen, omien tunteiden tiedostaminen. Jos tiedostaa omia vaikuttimiaan, mielihalujaan, pelkojaan ja tunteitaan, niin ei ole mitään periaatteellista estettä ulkomaailman objektiiviselle tiedostamiselle. Silloin suhtautuminen on luonteeltaan tieteellistä.

Itsetuntemus em. mielessä on siis tärkein joskaan ei ainoa tiedostamisen muoto.

Itsetuntemus ja marxilainen ihmiskäsitys

Ajatus, että itsetuntemus em. mielessä on tiedostamisessa tärkeintä, edustaa määrättyä ihmiskäsitystä. Itsetuntemuksen paikan epäselvyys marxilaisessa tietoteoriassa liittyy välittömästi marxilaisessa ihmiskäsityksessä oleviin aukkoihin.

Suomalaisen vasemmiston keskuudessa on ihmiskäsitystä ja moraalikäsitteitä käsitelty hämmästyttävän vähän. Kuitenkin juuri vasemmiston keskuudessa ryhmätappelut ovat olleet kaikkein kiivaimpia, ja syytökset ovat usein olleet hyvin raskauttavia, nimenomaan moraalisesti tuomitsevia. Juuri vasemmiston keskuudessa on näin ollen tarvetta keskusteluun ihmiskäsityksen ja moraalin ongelmista.

Sikäli kuin ihmiskäsityksestä on keskusteltu ja kirjoitettu, niin näkökantoja ovat luonnehtineet seuraavat piirteet.

Ensinnäkin ihmistä on luonnehdittu yleisillä, epämääräisillä määreillä: Ihminen on yhteiskunnallinen, ajatteleva, luova, aktiivinen jne. Kuitenkaan ei olla kysytty millä tavalla ihminen on sitä ja tätä eikä sitä onko ihmisessä jokin hallitseva piirre, joka yhdistäisi eri puolet ja myös liittäisi ihmiskäsityksen moraalifilosofiaan ja tietoteoriaan.

Toiseksi on kielletty tai väheksytty yleisesti ihmisolemuksesta, esim. näin:

”... kun marxilaisen yhteiskuntateorian mukaan ei ole olemassa yhteiskuntaa yleensä, vaan ainoastaan historiallisesti määrättyjä yhteiskunnan organisaatiomuotoja, ... niin ei siis myöskään ole olemassa ihmisen olemusta yleensä, vaan ainoastaan historiallisesti ohimenevien sosiaalisten persoonallisuuden tyyppien historiallisesti määrättyjen olemuksen muotoja.” (Soihtu 2/76).

Eikö kuitenkin kaikilla ihmisyyteisöillä ole myös jotakin yhteistä, yleistä? Ihmisyyteistö rakentuu kieleen eli käsitteelliseen ajatteluun ja kommunikaatioon perustuvaan yhteistoisintaan. Eikö pelkästään tuosta syystä ole selvä, että on olemassa yleinen ihmisolemus, joka sitten ilmenee eri tavalla eri aikoina ja eri ihmisissä?

Ihminen on kehittynyt ja syntynyt osana luontoa taistelussa olemassaolonsa puolesta, ihmisyyteistön kehittymisen myötä. Ihminen on sosiaalinen, mutta hänen sosiaalisuutensa eroaa mehiläisten ja apinoiden sosiaalisuudesta.

Ihmisen sosiaalisuus on inhimillistä koska se on tiedostettua, ihmisen tunteet ovat inhimillisiä, koska ne ovat ajattelun jalostamia ja monipuolistamia.

Ihminen voi olla ihminen vain muiden ihmisten parissa, muiden ihmisten myötä ja muiden ihmisten puolesta. Ihminen on luotu onneen kuin lintu lentoon, kirjoitti Tolstoi. Ihmisen onni on kanssaihminen onnessa. Ihmisen vaikuttimet ja tarpeet ovat läpikotaisin sosiaalisia.

Kaikilla on kokemusta siitä, että elämän onnellisimmat hetket liittyvät yhteenkuuluvuuteen muiden ihmisten kanssa ja onnettomimmat hetket yhteenkuuluvuuden särkymiseen.

Ihmisen olemukseen kuuluu, että hän ajattelee, pohtii, tiedostaa sosiaalisuuttaan, eli omia vaikuttimiaan ja tunteitaan. Ihmisen vieraantuneisuus sanan psykologisessa mielessä on sitä, että hän on irti tunteistaan, ei pysty ajattelemaan niitä vaan kieltää niitä ”pahoina”, ”epäsopivina” jne.

Marxilaisessa keskustelussa on yleisen ihmisolemuksen kieltämistä usein perusteltu Marxin 6. Feuerbach-teesillä: ”Ihminen ei ole mikään abstrakti, vaan yhteiskunnallisten suhteittensa kokonaisuus.”

Marxin teesi ei kuitenkaan kiellä yleistä ihmisolemusta. Ihmiset ovat yhteiskunnallisten suhteittensa kokonaisuuksia, — mutta millä tavalla ihmiset ovat yhteiskunnallisia, siinä hän on avain myös yleiseen ihmisolemukseen. Jos kieltää yleisen ihmisolemuksen, niin kieltää myös, että ihmisten hyvyys ja pahuus, viisaus ja typerys ilmentää jotakin samaa, inhimillistä, eli on muuttuvaa.

Marxin teesiä on myös yritetty tulkita niin, että yhteiskunnalliset suhteet tarkoittavat tuotannollisia ja luokkasuhteita. Kuitenkin kaikki yhteiskunnalliset suhteet vaikuttavat ihmiseen hänen lähimpien, eli tärkeimpien ihmis-suhteidensa välityksellä. Em. tulkinta kieltäisi ihmisen tunteet, koska nimenomaan lähimmät ihmissuhteet edellyttävät ja synnyttävät tunteita.

Koska ihminen on yhteiskunnallisten suhteittensa summa — jos lausetta tulkitaan mielekkäästi — niin tärkeintä ihmisen tiedostuksessa on itsetuntemus: miten hän tiedostaa sosiaalisuuttaan eli miten hän ymmärtää omia vaikuttimiaan ja tiedostaa tunteitaan.

Itsetuntemus ja moraal

Marxilaisessa keskustelussa on "proletaari-nen", eli hyvä moraal usein määritelty epä-itsekkyudeksi ja solidaarisuudeksi. Vastaavasti huono moraal on määritelty itsekkyudeksi. Tästä löytyy lukuisia esimerkkejä niin neuvostoliittolaisesta, kiinalaisesta kuin suomalaisestakin kirjallisuudesta.

Tuo varmasti kuvaa jotakin puolta moraalista, mutta moraal määritelmänä se on riittämätön ja virheellinen.

Aidosti solidaari ihminen on kaiketi solidaari omille inhimillisille pyrkimyksilleen, eli omille eduilleen sellaisina kuin hän ne tiedostaa. Itsekkäästi, epäsolidaarisesti suhtautuva ihminen eristää itsensä muista ihmisistä, kieltää omaa inhimillisyyttään ja omaa onneaan, vie itseään "henkiseen tuhoon". Tämän hän tekee sosiaalisuuttaan.

Ihmisen saa toimimaan moraalisesti väärin sosiaaliset paineet ja odotukset, sosiaalisen arvostuksen ja itsekunnioituksen tarve.

Solidaarisuus, joka ei perustu itsenäisyyteen, siihen että pitää kiinni tunteistaan ja ymmärtää vaikuttimiaan, on itsepetosta, valletta, moraalisesti väärää.

Itsekkyuden ja epäitsekkyuden käsittäminen absoluuttisina vastakohtina johtaa nähtävästi mielettömyyksiin.

Moraalia ei voi määritellä muuten kuin vaikuttimien ymmärtämiseksi, tunteiden tiedostamiseksi, itsetuntemukseksi. Noin juuri, koska ihminen on läpikotaisin sosiaalinen ja tärkeintä hänessä on miten hän tiedostaa omaa sosiaalisuuttaan.

Pahinta mitä Marx tiesi ihmisessä oli teko-pyhyys ja parasta koruttomuus. Vaikka hän ei määritellyt moraalia niinkuin edellä on tehty, niin kenties hänen ajatuksensa myöskään eivät menneet vastakkaiseen suuntaan.

Moraali ja estetiikka

Mielenkiintoinen kysymys on missä määrin epäselvät tai virheelliset moraalikäsitteet ovat käytännössä vaikuttaneet sosialistisessa liikkeessä. Eräs näkökulma kysymykseen on seuraava:

Lienee kiistatonta, että kokonaisuutena ottaen ns. porvarillisen maailman vallankumouksen parhaat kulttuurisaavutukset ovat huomattavasti paljon suurempia kuin sosia-

listisen maailman vallankumouksen parhaat kulttuurisaavutukset, viimeksi mainittuja olleenaan väheksymättä. Vertailtiinpa esim. musiikkia, kirjallisuutta tai maalaustaidetta, niin tulos on aivan selvä. Kuitenkin sosialistinen vallankumous on verrattomasti syvällisempi murros ihmiskunnan historiassa ja suurempi askel sen vapautumiseen kuin mitä oli porvarillinen vallankumous. Näyttää kuitenkin siltä, että porvarillinen vallankumous on toistaiseksi kyennyt vapauttamaan suurempaa henkistä luomisvoimaa.

Tähän on varmasti monta syytä. Kenties tärkein liittyy juuri itsetuntemukseen.

Tolstoi vaati taiteilijoilta rehellisyyttä, rehellisyyttä ja taas rehellisyyttä. Mutta mitä on rehellisyys ellei se ole kuuliaisuutta omille tunteille ja vaikuttimille, ellei se perustu itsetuntemukseen?

Sosialistisessa liikkeessä on asetettu monenlaisia poliittisia, eettisiä ja tyyllisiä vaatimuksia taiteilijoille, on vaadittu taidetta kansalle, "sosialistista realismia" jne.

Varmaa on tietenkin, että suurta taidetta ei voi syntyä irrallaan kansan elämästä, ilman taiteilijan laajaa elämäkokemusta.

Taiteellinen luomistyö perustuu kuitenkin olennaisesti tunteiden pohtimiseen ja niiden taiteelliseen ilmaisemiseen. Siksi juuri moraal, itsetuntemus on siinä kaikkein tärkeintä. Ellei tuota selvästi todeta, niin kaikki ulko-kohtaiset, muodolliset vaatimukset johtavat väistämättä valheellisuuteen. Nähtävästi tuota ei ole voitu korostaa ainakaan johdonmukaisesti, koska itsetuntemuksen paikka on ollut niin epäselvä marxilaisessa teoriassa.

Edellä esitetyt ajatukset ihmiskäsityksestä, moraalista, itsetuntemuksesta ja estetiikasta liittyvät tiiviisti toisiinsa, niissä on tietty punainen lanka. Ajatusrakennelman pohjalta voi lisäksi herättää lukuisia mielenkiintoisia kysymyksiä koskien marxilaista psykologiaa, mielipiteen muodostusta ja joukkotiedotusta, kulttuuriryötyä, vieraantuneisuutta ja paljon muuta. En voi tässä ottaa niitä esille, mutta toivon että niistä voidaan keskustella jossakin muussa yhteydessä.

Yhteenvedoksi muutama kohta:

1. Henkinen ahdinko, vieraantuminen on suurempi ongelma tämän päivän kehittyneissä teollisuusmaissa kuin taloudellinen hätä, joka sekin saattaa monesti olla hyvin suuri.

2. Henkisen ahdingon olemuksen ymmärtäminen edellyttää ihmisolemuksen ymmärtämistä.

3. Marxilainen ihmiskäsitys on olennaisesti auki. Keskustelu siitä on hyvin sekavaa ja risiriitaista.

4. Suomessa käydyin keskustelun peruspuutteita ovat:

- Asioista keskustellaan ikäänkuin ne olisivat selviä.

- Kielletään yleinen ihmisolemus tai pidetään sitä merkityksettömänä.

- Kielletään, että yleisessä ihmisolemuksessa olisi jokin hallitseva, määräävä piirre.

- Ei nähdä ihmisolemuksen ja ihmiskäsityksen yhteyttä tietoteoriaan, moraalifilosofiaan, estetiikkaan ym. — eikä tuota yhteyttä edes etsitä.

- Vieraantuneisuutta yritetään selittää ”pääomaloogisesti”, eli kapitalismin yleisistä lainalaisuuksista käsin. Kuitenkin vieraantuneisuus on olemukseltaan psykologista, se liittyy ihmisolemukseseen. Sen yhteiskunnalliset syyt ovat lisäksi pikemminkin valtiomonopolistisissa kapitalismissa kuin kapitalismissa yleensä.

- Keskustelu marxilaisesta ihmiskäsityksestä muistuttaa H. C. Andersénin satua keisarin uusista vaatteista. Näennäistieteellisellä ”munkkilatinalla” setvitään kysymyksiä etsivän liikkeen, ihmisten elämän ja nenän edessä olevien ongelmien yläpuolella. Sen kumoaminen vaatii enemmän itseluottamusta kuin laajoja tietoja.

- Kaiken kaikkiaan: Marxilaisen keskustelun suurin puute on ettei itsetuntemusperiaatetta ole systemaattisesti yhdistetty marxismiin. □

Matti Vartiainen:

ITSETUNTEMUKSESTA MARXILAISELTA POHJALTA

Tomas Brunila arvosteleekin kovin sanoin 70-luvun marxilaista ajattelua Suomessa itsetuntemusta koskevan keskustelun puuttumisesta. Seuraavassa kommentoin kirjoituksen mielestäni keskeisiä kysymyksiä käsittelemättä silti itse kirjoitusta kovinkaan tarkkaan.

Marxilainen tietoteoria ei todellakaan puhu paljoakaan ”itsetuntemuksesta”, mutta sen *pohjalta* siitä voidaan puhua paljonkin. L. S. Vygotsky, neuvostopsykologian ns. kulttuurihistoriallisen koulukunnan perustaja otti 30-luvulla kantaa kysymykseen. Hän vastusti ns. sitaattimenetelmää, jolla psykologiaa ja marxismia on liitetty yhteen.

Vygotsky halusi lähestyä tietoisuuden tutkimista menetelmällä, jolla Marx oli tutkinut kehkeytyvää kapitalismia. Hänen mielestään pätevän teorian ja menetelmän rakentaminen edellytti tutkittavan ilmiöalueen olemuksen, lakien, joiden pohjalta kyseiset ilmiöt muuttuvat, niiden määrällisten ja laadullisten ominaisuuksien ja syiden löytämistä. Vygotskyn mukaan oli välttämätöntä luoda psykologian oma Pääoma.

Itsetuntemuksen kehittyminen, oman itsen kehityksen syiden oivaltaminen on keskeistä jokaiselle ihmiselle, joka haluaa tarttua oman kohtalonsa ohjaksiin. Oma persoona, Minä, omat tuntemukset, pelon ja vihan tunteet tai niiden vastakohtat ovat se peili, jonka kautta olemassaolevan todellisuuden havainnointi tapahtuu.

Onko tämä todellisuus vain ”ulkomaailmaa” marxilaisuuden klassikoiden ja materialistisen tietoteorian mukaan, on väärin asetettu kysymys ja väite, jonka kumoaminen ”epämarxilaisena” ei ole kovinkaan nokkelaa.

Puhuttaessa tietoisuuden ja tajunnan objektiivisesta perustasta tarkoitetaan tietenkin kaikkia fysikaalisia, biologisia, psykologisia, sosiaalisia ja yhteiskunta-taloudellisia lainalaisuuksia — myös niitä, joita ei vielä olla löydetty. Psykologian Kolumbukset ovat vielä reivaamassa purjeitaan.

Ihminen tiedostavana subjektina, Minänä, on kaiken keskipisteessä. Tämä ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys, vaan juuri tässä asetetaan peruskysymys: miten Minä, toimiva subjekti, "raivoisa Roland", persoonallisuus on kehittynyt? Tie itsetuntemukseen voi käydä vain inhimillisen subjektin syntyehtojen ja syntytahtuman tuntemuksen kautta.

Tähän liittyy myös kysymys yleisestä ihmisolemuksesta. Tätä kysymystä on lännessä tutkinut 60- ja 70-lukujen vaihteesta mm. "kriittisen psykologian" koulukunta Länsi-Saksassa. Sosialistisissa maissa tutkimuksen etumaisimpia nimiä ovat olleet Vygotskyn ajatusten pohjalle paljolti teorioitaan rakentaneet, äskettäin kuolleet A. R. Luria ja A. N. Leontjev. Myös Suomessa asiasta on keskusteltu jo vuosia esim. Psykologia- ja Tiede ja Edistyslehden palstoilla.

Kriittisen koulukunnan konseptit

Kriittisen psykologian koulukunnan edustajat, joista tunnetuin on Berliinin Freie Universitätin psykologian professori Klaus Holzkamp, ovat keskittyneet kapitalismissa elävän ihmisen olemuksen tutkimukseen. He haluavat tietää, miten yksilö, ihminen, subjekti kehittyä kapitalististen tuotantosuhteiden vallitessa. Tutkimuksen kohteena ovat ne välitysmekanismit, joiden kautta identiteetti oman yhteiskunnan arvoihin tapahtuu. Mikä on perheen osuus? Entä joukkotiedotus ja manipulaatio? Miten ovat kehittyneet miehen ja naisen eriarvoisuus? Mille pohjalle jo kulttuuriksi sisäistetty freudilaisuus rakentuu? Mistä arkikäyttäytymisen eri piirteet juontavat juurensa? Kysymyksiä on paljon.

Kriittinen koulukunta, jolla nimestään huolimatta ei ole yhteyttä Frankfurtin koulukuntaan, pyrkii tutkimaan kapitalismin todellisuutta ja siinä toimivaa subjektiä, ihmistä, ns. kolmivaiheteorian avulla.

Ensimmäisessä vaiheessa psyykkistä ilmiötä tutkitaan lajin kehityksen kannalta. Kuinka ihminen on syntynyt, mikä erottaa ihmisen apinasta, mitkä ovat organismien yleisiä piir-

teitä ja tarpeita ja mitkä ihmiselle erityisiä? Tutkitaan ihmisen luonnonhistoriaa.

Toisessa vaiheessa tutkitaan inhimillisen toiminnan yleistä yhteiskunnallista erityislaatuisuutta eli juuri sitä, mikä tekee ihmisen ihmiseksi. Marx totesi 6. Feuerbach-teesisään: "... ihmisolemus ei ole mikään jollekin yksilöllinen ominainen abstraktio. Todellisuudessa se on yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuus." Voidaankin sanoa, että ihmisolemuksen yleisenä, kaikkia yhteiskuntamuotoja; kapitalismia, sosialismia jne. ... koskeva ytimenä on juuri tämä: olla "yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuus". Kaikissa yhteiskuntamuodoissa syödään, rakastetaan, liikutaan, valmistetaan, toimitaan päämäärän saattamiseksi.

Kolmanneksi tarkastellaan sitten psykologian tutkimuskohdetta määräytyssä yhteiskuntataloudellisessa muodostumassa. Siis toisin sanoen esim. kapitalismissa ja sosialismissa.

Arkikäyttäytyminen — tie olemukseen?

Viime vuosina Suomessa paljon keskustelua herättänyt Klaus Ottomeyer, joka on läheisessä vuorovaikutuksessa aikaisemmin mainitun koulukunnan kanssa, on kehittänyt ajatuksia kapitalismin vaikutuksista konkreettisiin ihmissuhteisiin. Hän on tutkinut ihmisen arkikäyttäytymistä kolmella toiminta-alueella, tuotannon, kierron tai jakelun ja kulutuksen alueilla.

Hän erottelee näillä alueilla ihmisen toiminnalle ominaisia piirteitä ja nostaa esiin erilaisia ristiriitaisuuksia. Miten on mahdollista, että jakelun piirissä pitää välineellistää ja petkuttaa toista, tai kulutuksen piirissä takertua "problemaattisella" lämmöllä vaimoon ja lapsiin ja tuotannon piirissä olla epäsolidaarinen? Tässä suhteessa Ottomeyer nojautuu Marxin ensimmäisiin teoreettisiin töihin ja niissä esitettyyn vieraantumisen käsitteeseen.

Ihmisen kehityshistoria

Kysymys yleisestä ihmisolemuksesta saa lisää valaistusta, kun tarkastellaan näkemyksiä, joita kulttuurihistoriallisen koulukunnan edustajat Neuvostoliitossa ovat esittäneet ihmisen lajinkehityksestä. A. R. Luria esittelee näitä ajatuksia äskettäin suomeksi käännettyssä tutkielmassaan.

Kaikelle elolliselle materiaalille on ominaista ärtyvyys so. kyky reagoida elintärkeisiin ärsykeisiin. Evoluutiossa ärtyvyys kehittyy aistiherkkyudeksi, jolla tarkoitetaan ärtyvyyttä myös ärsykkeille, jotka eivät sinänsä ole elintärkeitä, mutta jotka signaloivat sellaisista. Tältä pohjalta organismeille kehittyy eräänlainen muisti, joka vaistokäyttäytymisen muodossa periytyy. Myöhemmin tämän vaistokäyttäytymisen rinnalle syntyy yksilöllisesti vaihteleva käyttäytyminen, jota jo tavataan korkeammilla eläimillä, joille ovat kehittyneet aivot. Käyttäytyminen määräytyy aktiivisessa orientaatiotoiminnassa. Siinä eläin koettaa saavuttaa päämäärän, analysoi tilannetta ja valitsee suunnan, joka vastaa kohteen sijaintia. Ihmisapina kykenee ensi kerran kokoaamaan heijastamansa maailman ominaisuudet kohteelliseksi kuviksi. Tällaiselle toiminnalle on ominaista itsesäätelevä luonne.

Mutta tämä ei ole vielä inhimillistä käyttäytymistä. Eläinten käyttäytyminen on aina yhteydessä biologisiin motiiveihin eikä ylitä niiden rajoja. Käyttäytymistä määräävät aina välittömästi havaittavat ärsykkeet tai keinoita lyhytaikaiset aikaisemman kokemuksen jäljet. Edelleen eläimen käyttäytymisen alkusyinä näyttävät voivan olevan vain perinnöllinen vaistokäyttäytyminen tai välittömässä kokemuksessa muodostuneet ohjelmat. Eläimellä ei ole mitään mahdollisuutta omaksua toisten kokemuksesta. ”Jäljittely” ei riitä todistamaan toista.

Ihmisen ihmistyminen

Kehitysharppaus eläimestä ihmiseen on ilmeisesti tulosta siitä, että esi-ihminen ryhtyi tekemään tuottavaa työtä. Inhimillisen työn tuotteissa kiteytyvät inhimilliset päämäärät, käyttöarvot. Jokaisen lapsen — ”susilapsia”

lukuunottamatta — käyttäytymistä muovavat hänen syntymästään saakka ne esineet, jotka ovat kehittyneet historian kulussa. Hän omaksuu ne tavat, joita yhteiskuntahistoria on vuosituhansien aikana luonut. Puheen avulla hänelle välittyvät kaikkein alkeellisimmat tiedot ja myöhemmin hän omaksuu kielen avulla ihmiskunnan tärkeimmät saavutukset. Suurin osa ihmisen tiedoista, taidoista ja käyttäytymiskeinoista ei ole hänen oman kokemuksensa tuotetta, vaan hankittu omaksumalla sukupolvien aikana kasaantunut yhteiskuntahistoriallinen kokemus. Luria toteaa, että ihmiselle ominaisen elämänmuodon erikoispiirteet liittyvät yhteiskunnalliseen työhön, työkalujen käyttöön ja kielen syntyyn.

Edellä mainitussa mielessä ihmisen yleinen olemus löytyy ”yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuudesta” eikä ehkä niinkään abstrakteista ”tunteista”.

Keskustelu ihmisolemuksesta on marxilaisen psykologian piirissä jatkunut jo yli neljäkymmentä vuotta. Pitkiäkin suvantovaiheita on ollut, se myönnettäköön, mutta viimeiset kymmenen vuotta ovat olleet erityisen tuotteliasta aikaa tässä suhteessa. Venäjän ja Saksan kielillä on asiasta kirjoitettu tuhansia sivuja, suomeksikin satoja. Väite, että marxilaisessa keskustelussa kysymys yleisestä ihmisolemuksesta olisi kielletty, on suuresti liioiteltu. Siitä keskustellaan kiivaasti. Tieteessä ei ole pysyviä dogmeja. Suomessa tutkimus on vielä kovin teoreettisella tasolla, mutta konkretisoitumassa kovaa vauhtia (esim. Airi Hautamäki). Se etenee ”pääomalogisesti”, Marxin menetelmällä, mutta psykologisiin ja sosiaalisiin ilmiöihin kohdistuen ja näiden alueiden tieteiden tutkimuskeinoja käyttäen.

"Mahdollisuuksia on runsaasti, ja sattuma korjaa satoa myös valtapoliitikassa... Luulen kuitenkin pystyväni määrittämään millaisessa tilanteessa maanosamme on, mitä sille tällä perusteella saattaa tapahtua ja millaisia seurauksia kustakin ratkaisusta voi olla."

Eversti Wolf H. Halsti pohti Euroopan tilannetta Kriittisen Korkeakoulun tilaisuudessa Helsingissä helmikuussa.

Wolf H. Halsti:

MITEN EUROOPAN KÄY?

Minulta on toivottu vastausta kysymykseen 'Miten Euroopan käy'. Minä en kuitenkaan kykene — enkä siis tule — sitä antamaan.

Kysymyksen tekijät ovat varmaan lähteneet äskettäin kirjoittamastani kirjasta, jossa Euroopan todella käy tietyllä tavalla. Se on kuitenkin syntynyt niin, että olen yrittänyt analysoida valtapoliitiikan kehitystä toisesta maailmansodasta meidän päiviimme, olettaen sen siitä jatkuvan tietyllä tavalla ja johtavan tiettyyn loogisesti mahdolliseen tilanteeseen, jonka olen ratkaissut tietyllä, mielestäni realistisella mahdollisuudella edustavalla tavalla. Tuo kaikki ei vastaa kysymykseen miten Euroopan käy vaan siihen, miten sen tiettyssä tapauksessa ehkä saattaa käydä. Siinäkin tapauksessa että kehitys todella vastaisi kuvitelmiäni, ratkaisu voi olla vaikkapa päinvastainen. Mahdollisuuksia on runsaasti ja sattuma korjaa satoa myös valtapoliitikassa.

Sensijaan luulen pystyväni määrittämään millaisessa tilanteessa maanosamme on, mitä sille tällä perusteella saattaa tapahtua ja millaisia seurauksia kustakin ratkaisusta saattaa olla.

Toiseen maailmansotaan saakka Eurooppa oli melko riippumaton poliittinen suure. Sen muodostivat joukko valtioita, joista eräät sanoivat itseään jopa suurvalloiksi, ja jotka kilpailivat keskenään johtoasemasta. Johtavien valta säteili myös maanosan ulkopuolelle, siirtomaomistuksen kautta jopa kaukaisiin maanääriin saakka. Liioittelematta voidaan

sanoa, että Eurooppa oli maapallolla johtava tekijä, vaikka Yhdysvallat jo alkoi kilpailla sen kanssa.

On myönnettävä, että Euroopan valtiot ovat tehneet kaikkensa valtapoliittisen asemansa hävittämiseksi. Tähän päivään mennessä ne eivät ole kyenneet näkemään omaa maanosaansa kokonaisuutena, kilpailijana muiden rinnalla eivätkä hoitamaan sen asioita tätä ajatellen.

Koskaan ne eivät ole olleet mistään Euroopalle valtapoliittisesti tärkeästä seikasta samaa mieltä. Nationalismi on syntynyt täällä, ja se on leimannut maanosan valtapoliittista elämää ikävimmässä muodossaan, valanhimoisena nurkkapatriotismina.

Tämä ei ole jäänyt seurauksitta. Vakava varoitus saatiin ensimmäisen maailmansodan muodossa. Sen seurauksena Länsi-Eurooppa jo joutui riippuvuussuhteeseen Yhdysvalloista, joka siihen saakka oli suurin piirtein pysytellyt valtameren takana, pitäen vain ns. Monroen-opin kautta huolta siitä etteivät Euroopan vallat saaneet siellä jalansijaa. Ja Euroopan itä laidalle syntyi sodan tuloksena maapallon ensimmäinen 'sosialistinen' suurvalta, Neuvostoliitto. Se tosin poti kovia synnytystuskia, mutta edusti alusta saakka aivan uutta valtapoliittista näkemystä ja kilpailua Euroopan vanhoille ns. suurvalloille, joiden mahti varsinaisesti perustui siirtomaiden omistamiseen ja hyväksi käyttämiseen.

Varoitusta ei mikään valtio ottanut kuu-

leviin korviinsa, ja niin luiskahdettiin vielä toiseenkin maailmansotaan, joka sekin nimestään huolimatta — ja vaikka se sivulonkeroina levisikin muihin maanosiin — sisimmältä luonteeltaan oli eurooppalainen sisällissota.

Sen tuloksena Euroopasta tuli toisarvoinen valtopoliittinen suure. Kiitos huolellisten valmistelujensa Neuvostoliiton onnistui tuhota eurooppalaistenvaltojen siirtomaanomistukset, mikä teki niistä enintään keskisuuria, mutta suurvaltamenneisyyden rasittamia valtoja. Neuvostoliiton etupiirin länsiraja siirtyi myös kauas Keski-Eurooppaan saakka. Ennen kaikkea kuitenkin Yhdysvallat tällä kertaa jäi pysyvästi Länsi-Eurooppaan, tehden maanosan länsiosasta itselleen poliittisen ja sotilaallisen sillanpään. Syyinä oli, paitsi suurvallalle ominainen laajentumispyrkimys, etuvartioaseman tarve Neuvostoliittoa vastaan.

Toisen maailmansodan varsinaiset voittajat Yhdysvallat ja Neuvostoliitto, tulivat siten Euroopassa naapureiksi. Kun ne ovat luonnollisia ja sovitamattomia kilpailijoita maapallon valtopoliittisesta herruudesta, niin Eurooppa — niiden väliseen puristukseen joutuneena — auttamatta jakaantui kahteen, poliittisesti ja sotilaallisesti vastakkaiseen osaan. On kuvaavaa, että näitä osia erottava raja on saanut nimekseen 'rautaesirippu'. Se on näet kahden täysin erilaisen maailman välinen muuri, jonka toistaiseksi — lännestä itään — ovat kyenneet ylittämään vain faabelin tuntemat 'kullalla kuormatut aasit' — talouselämän välttämättömyydet, päinvastaiseen suuntaan sensijaan kyllä idän valtopoliittikkaa palvelevat ideologiset virukset ja bakteerit.

Vaikka Euroopasta on tullut toisen luokan valtopoliittinen tekijä, se kuitenkin on onnistunut ainakin suurin piirtein säilyttämään taloudellisen ja sivistyksellisen asemansa eräänä maapallon valiona. Mutta asioihin syventyvä huomaa kyllä että näissäkin suhteissa maanosa kävi tuhon partaalla, josta se tuskin olisi kyennyt säästymään omin voimin. Sodan tuhovoima oli kasvanut tekniikan myötä siinä määrin, että sen aiheuttamien vaurioiden korjaaminen alkoi olla eurooppalaisin voimin ylivoimainen tehtävä sodan uuvuttamille kansoille. Itse asiassa vain se, että Länsi-Euroopan jälleenrakentaminen Yhdysvaltain kestäväksi sillanpääksi sattui olemaan tämän supervallan tarpeiden mukaista, ja että sillä oli siihen varaa, johti sodan jalkoi-

hin sortuneiden Länsi-Euroopan maiden toipumiseen vammoistaan. Ilman Marshall- ym. avustushjelmia niistä luultavasti olisi tullut Neuvostoliiton satelliitteja.

Toisen maailmansodan päivistä ovat sodan tuhovoimat ydinaseen tulon ja kehittymisen myötä tuhatkertaistuneet. Siitä voidaan päätellä, että nykyaikainen sota Euroopan alueella johtaisi korjaamattomiin vahinkoihin. Sodan tuhovoima on ylittänyt Euroopan kestoja toipumiskyvyn. Se on liian vähäinen alueeltaan, liian tiheään asuttu, liian urbanisoitunut ja teollistunut. Ulkopuolisten tekijöiden auttamismahdollisuudet taasen ovat pientyneet.

Yhdysvallat ja sen raha eivät ole samoja kuin 40 vuotta sitten ja niihin kohdistuva rasite on lisääntynyt sitä mukaa kun voima on heikentynyt. Koko maapallo huutaa muka voimiltaan ehtymättömän USA:n apua, saa sitä kevyesti — ja sylkee auttajaa päin naamaa.

On ilmeistä, että niin kauan kun Eurooppa on Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välisessä puristuksessa, se on vaarassa joutua näiden välisen taistelun näyttämöksi, jopa niin, että ne voivat käyttää sodan nykyistä tuhovoimaa melko vapaasti säästyen itse siltä noudattamalla toistensa suhteen pidättyvyyttä. Aivan kirjaimellisesti voivat supervallat sotia keskenään 'viimeiseen eurooppalaiseen saakka'.

Millaisia johtopäätöksiä eurooppalaisten pitäisi tuosta tehdä? Länsi-Eurooppa on päättänyt hakemaan turvaa Yhdysvalloista Neuvostoliiton oletettuja laajentumispyrkimyksiä vastaan. Se on sama asenne jonka me suomalaiset olimme omaksuneet itsenäistymisemme jälkeen. Se perustuu ikivanhaan näkemykseen läntisen sivilisaation ja itäisen barbarian välisestä taistelusta. Meidän aikanamme se on saanut vahvan ideologisen värityksen.

Asenteella on tietenkin omat perustelunsa. Mutta sillä on eräs ominaisuus, johon ei ole kiinnitetty paljontaan huomiota ns. yleisen mielipiteen taholta. Se pitää Euroopan Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välisessä puristuksessa. Jos ne joskus törmäävät yhteen se tekee Euroopasta niiden välisen taistelutantereen. Ja kun kerran sellainen tapahtuma suurella varmuudella johtaisi Euroopan taloudelliseen ja sivistykselliseen tuhoon, juuri puristuksesta poispääsyn mielestäni tulisi olla eurooppalaisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan tärkein tavoite. Siihen olisi ajoissa löydettävä

keino. Mutta miten?

Jos Neuvostoliittoa pidetään maailmanvallankumouksen työvälteenä sosialismin levittämisen missionaarisena luomuksena niin Euroopalla ei ole muita vaihtoehtoja kuin joko mukautua tällaiseen tulevaisuuteen tai pysytellä Yhdysvaltain voiman suojeluksessa siinä toivossa, että se pystyisi pitämään yllä voimien tasapainoa. Eurooppalaisten valtojen perinteet ja aineellinen asema puhuvat sen puolesta, että ne valitsevat mieluummin Yhdysvaltain suojeluksen kuin neuvostokomennon. Kommunistis-missionaarisiksi tulkitun Neuvostoliiton kanssa ei olisi tarkoituksenmukaista solmia välipuheita, koska niiden noudattamisesta Neuvostoliiton taholla ei olisi takeita, jotka perustuisivat vastapuolen reaalipoliittisiin etuihin. Missionaarinen tekijä ei toimi omien etujensa mukaan vaan ideologisen uskomuksensa etujen mukaan, tässä tapauksessa siis maailmanvallankumouksen etujen mukaan.

Jos sensijaan Neuvostoliittoa pidetään tavanmukaisena vain omia etujaan ajavana supervaltana, suhtautuminen voi olla toisenlainen. Se voi olla sekä myönteinen että luottamuksellinen siinä tapauksessa, että tiedetään tai varmasti oletetaan Neuvostoliiton etujen mukaista olevan suhtautua läntisen Euroopan valtoihin myönteisesti, vain omien etujen mukaan puolustuksellisesti.

On pakko todeta, että läntisen Euroopan kansojen yleistä mielipidettä varsin laajalti on hallinnut edellinen näkemys Neuvostoliiton olemuksesta, joten suhtautuminen on ollut erittäin epäluuloista. Se on ollut luonnollinen seuraus siitä, että vallankumouksen jälkeinen Neuvostoliitto todella oli luonteeltaan kommunistis-missionaarinen, sikäläisten ideologien haaveillessa maailmanvallankumouksen pikaisesta tulemisesta suurin piirtein samalla tavalla kuin varhaiskristityt haaveilivat vapahtajansa pikaisesta paluusta maan päälle ja tuhatvuotisen valtakunnan tulemisesta hänen kerallaan. Myöhemmin on tämän käsityksen säilymiseen selvästi vaikuttanut läntisten poliittisten johtajien propagandistinen tapa maalata seinälle 'hyökkäävän kommunismin' ja sen 'ruumiillistuman' Mene Telkel u Pharsin.

Jos kuitenkin lähdetään objektiivisesti ana-

lysoimaan tilannetta Neuvostoliiton todellisen esiintymisen valossa, voidaan sensijaan hyvin tulla aivan toisenlaiseen tulokseen. Jo 1920-luvulla sen johtajat lakkasivat haaveilemasta oman uskomuksensa kyvystä hurmata läntisiä sivistyskansoja, joten se teki ideologiastaan sen mihin se sopi, omien suurvalta-intressiensä palvelijan, joten se muuttui tavanmukaiseksi nationalistiseksi ja imperialistiseksi suurvallaksi. Kääntein toi Stalinin oppi sosialismista yhdessä maassa ja sen puolustamisesta kapitalismia vastaan.

Minä kuulun näillä perusteilla niihin, jotka pitävät nykyistä Neuvostoliittoa luonteeltaan tavanmukaisena suurvaltana, sellaisena joka tavoittelee itselleen vain valta- ja reaalipoliittisia etuja eikä tee mitään sellaista, joka saattaisi vahingoittaa näitä etuja, kaikkein vähimmin siten, että antaisi uhreja jonkin ideologian eteen olkoon se miten sosialistinen, kommunistinen tai marxilais-leniniläinen tahansa.

Näin ollen kuulun myös niihin, jotka ovat valmiit suhtautumaan Neuvostoliittoon sopimuskumppanina luottamuksella niin kauan kun sopimus on Neuvostoliiton valta- ja reaalipoliittisten etujen mukainen. Uskon, että Neuvostoliiton johtajat todella ajavat ainoastaan oman maansa etuja, siten kun he ovat järjellään niitä arvioineet. Se ei toki merkitse, etteivätkö he olisi joskus erehtyneet noista eduista ja voisivat erehtyä vastakin. Se merkitsee vain, että uskon heidän olevan tahallisesti rikkomatta etupolitiikan sääntöjä vastaan.

Päästäksemme eteenpäin aiheen suhteen on meidän siirryttävä harkitsemaan millaiseen valtapoliittiseen tilanteeseen maailma ja Neuvostoliitto erikseen saattavat joutua nykytilanteesta edettäessä. Seuraavat tosiasiat antavat kysymykselle leimansa.

Yhdysvallat ja Neuvostoliitto ovat toisesta maailmansodasta lähtien kilpailleet johtoasemasta maapallolla. Kilpailu on ratkaisematta eikä yhtäkään niiden välisistä ristiriidoista ole koskaan saatu ratkaistuksi tai poistetuksi. Kilpailu siis jatkuu kunnes toinen tai molemmat menettävät asemansa.

Kiina on 1950-luvusta lähtien tiedottanut harjoittavansa Neuvostoliiton hegemonian kukistamiseen tähtäävää valtapoliitiikkaa. Mikään ei viittaa siihen, että Kiina muuttaisi tässä suhteessa mieltään ellei suunnan jatkaminen käy sille mahdottomaksi.

1970-luvun lopusta lähtien ovat Yhdysvallat ja Kiina yhdistäneet Neuvostoliiton vastaiset ponnistuksensa. Ainakin ehdollisesti Japani osallistuu niihin.

Johtopäätös: Neuvostoliitto on aikaa myöten joutumassa kahden sille vihamielisen voimainkeskeytyksen saartamaksi. Aasiassa sitä uhkaa kiinalais-japanilais-yhdysvaltalainen painostusryhmä. Pääluvullisesti se edustaa viisinkertaista ylivoimaa jo ilman Yhdysvaltain panosta, luonnonvarojen suhteen tasaveroista vastapelaajaa, mutta tekniikan suhteen toistaiseksi jälkeenjääneisyyttä ellei Yhdysvaltoja oteta lukuun. Jos tämä käyttää päävoimansa Aasiassa, Neuvostoliitto jää siellä teknisestikin alakynteen. Aika tulee muuttamaan voimasuhteita edelleen Neuvostoliitolle epäedullisemmiksi sitä mukaa kun Kiina modernisoituu ja teknistyy. Luontaisten edellytystensä suhteen Kiina näet pystyy Neuvostoliiton kanssa tasaveroiseen kilpailuun yksinkin, kunhan se saa kiinni Neuvostoliiton nykyisen teollisen etumatkan.

Euroopasta käsin Neuvostoliittoa uhkaa Yhdysvaltain vastavoima Naton välityksellä. Nato ilman Yhdysvaltojakin on suunnilleen tasaveroinen vastavoima, tekniikkansa suhteen jopa ylivoimainenkin, mutta sen ahdas alue ja poliittinen hajainaisuus merkitsevästi Neuvostoliitolle huomattavaa etua. Jos Yhdysvallat käyttää päävoimansa tässä suunnassa, Neuvostoliitto jää Euroopassakin edellytyksiltään alakynteen.

Kokonaisuudessaan tilanne viittaa siihen, että jos meneillä oleva kehitys saa esteittä jatkua, Neuvostoliitto lopulta menettää edellytykset puolustaa supervalta-asemaansa. Eri asia on, että sen kukistaminen voimasuhteista huolimatta luultavasti kävisi toiselle puolellekin hyvin kalliiksi. Kuitenkin on mahdollista sekin, että tämä kykenisi sellaiseen kertaistukseen, että se riistäisi Neuvostoliiton kyvyn kostohyökkäykseen.

Joka tapauksessa kuitenkin minusta näyttää siltä, että suurpoliittisen tilanteen ja voimasuhteiden todennäköinen kehittyminen pakottaa Neuvostoliiton ehkäisytöimeen hyvissä ajoin, siis ennenkuin Kiina on ottanut kiinni Neuvostoliiton etumatkan. Ehkäisyn pitäisi loogisesti alkaa siitä, että Neuvostoliitto saisi Yhdysvaltain länsieurooppalaisen sillanpään

poistetuksi ja Länsi-Euroopan maat saatetuiksi sellaiseen tilaan, että ne eivät olisi halukkaita eivätkä kykeneviä käyttämään hyökkäystarkoituksiin Neuvostoliiton mahdollista joutumista ahdinkoon Aasiassa. Ehkäisyllä tarkoitan tässä sekä poliittista että sotilaallista puolta.

Päämäärä voidaan saavuttaa kahta tietä: neuvotellen ja sanellen. On helppoa päätellä, että Neuvostoliitto viimeiseen saakka yrittäisi välttää väkivaltaisen ratkaisun mukanaan tuomat riskit ja säästää voimansa Aasiassa tapahtuvaa pääratkaisua varten. Toiselta puolen on myös pääteltävissä, että Neuvostoliitto turvautuisi saneluun ja väkivaltaan ellei se neuvottelutietä pääse Euroopassa toivomaansa tulokseen. Jos ja kun näet vaihtoehdona on ylivoimaisen saarroituksen uhriksi joutuminen odottamalla ja väistämällä äärikeinoja, eli toisin sanoen ratkaisemattomaan umpikujaan joutuminen. Puristukseen joutunut varmasti on valmis ottamaan hyvin suuria riskejä välttääkseen vielä pahempaa. Euroopan oma lähihistoria on hyvin hyvä havaintoesimerkki tästä.

Näin ollen tulee kaiken todennäköisyyden mukaan Länsi-Euroopan maiden asenne ratkaisemaan tapahtumien kulun. Objektiivisesti ajatellen pitäisi olla edellytyksiä Neuvostoliiton silloisen geopolitiittisen tilanteen tajuamiseen ja siis maan turvapoliittisen asenteen vilpittömyyteen uskomiseen, koska kehkeytymässä oleva globaalinen tilanne jo olisi selvästi nähtävissä. Jos se kyetään ilman ennakkoluuloja tajuamaan, ratkaisee luultavasti se, mikä hinnan Neuvostoliitto on halukas maksamaan siitä, että Länsi-Eurooppa vapauttaa sen saarroituksen uhkasta. Länsi-Eurooppa näet tuskin suostuisi ottamaan huomioon Neuvostoliiton tarpeet saamatta omalta osaltaan siltä vastaavia turvallisuustakeita itselleen. Loogisesti ajatellen Neuvostoliiton pitäisikin kaksipuolisen, hyvin ylivoimaisen saarroituksen uhatessa olla halukas maksamaan varsin korkean hinnan Länsi-Euroopan suunnan varmasta rauhoittamisesta.

On kuitenkin olemassa sellainenkin mahdollisuus, että Länsi-Eurooppa yhä tuolloinkin pitää Neuvostoliittoa hyökkäävän kommunismin eli maailmanvallankumouksen instrumenttina eikä sen vuoksi luota sen kanssa tehtävien sopimusten vilpittömyyteen ja kestoon. Pitkäaikainen tottumus Yhdysvaltain suojelukseen, krooniseksi tullut Neuvostoliiton

pelko ja käsitys sen harjoittaman politiikan hyökkäyksellisyydestä puhuvat sen puolesta että tällainen näkemys ratkaisevalla hetkellä voi jopa ratkaista asenteen. Mikäli näin käy — ja tietoisuus siitä, että Neuvostoliitto on joutumassa sille ylivoimaiselta näyttävään ansaan saattaa hyvinkin painaa vaakaa tälle puolelle — sovinnollinen ratkaisu voi käydä suorastaan mahdolliseksi. Saksan liittotasavallan oikeistopiirien taholta on tähänkin mennessä jatkuvasti kuulunut ääniä, jotka ovat puoltaneet kovaa idänpolitiikkaa juuri sillä perusteella, että Neuvostoliitto on matkalla kohti sen valtapoliittisen aseman luhistumista — joten tilaisuutta vanhojen kalavelkojen kuittaamiseen tarvitsee vain odottaa, se tulee itsestään.

Tulevaisuus tarjoaa siis monia erilaisia vaihtoehtoja eikä ole mahdollista nähdä mikä niistä joskus tulee ajankohtaiseksi. Muun lisäksi on otettava huomioon sekin, että tilanne saattaa muuttua jonkin nyt toisarvoiselta näyttävän tekijän muuttumiseen ratkaisevaksi. Tällöin kehitys lähtee — ehkä hyvinkin no-

peasti kulkemaan ennalta arvaamattomaan suuntaan. Tällä tavalla vaikuttaa ennen muuta luonnonvaroja — tällä hetkellä öljyn saantia — koskeva tilanne. Juuri näinä päivinä osoittaa Keski-idässä yllättäen syntynyt sekaannus miten suuret mahdollisuudet ovat tällaiseenkin ratkaisuun. Jo pelkkä aasialaisen saartorenkkaan kiristymisen uhka on riittänyt Afganistanissa näkemämme reaktion laukaisemiseen siitä huolimatta, että se on ollut Neuvostoliiton aikaisemman politiikan kanssa jyrkässä ristiriidassa ja omiaan tuhoamaan maan maine pidättyvän rauhan- ja puuttumattomuuspolitiikan harjoittajana.

Kukaan siis ei voi sanoa miten Euroopan käy. Voimme vain toivoa maanosallemme viisaita, jalat maassa seisovia valtiomiehiä. Heitä tullaan tarvitsemaan ennen kuin maailma on tullut paljonkaan vanhemmaksi. Totisesti on niin sanottu toinen maailmansota jättänyt jälkeensä sellaisen lohikäärmeenkylvön, että sen kypsymisen estämiseen veri- ja rauniosadoksi tarvitaan kosolti enemmän viisautta kuin kylväjillä aikanaan oli.

Jussi Raumolin:

TULEVAISUUDENTUTKIMUS, KEHITYSVAIHTOEHDOT JA UUSIEN ELÄMÄNMUOTOJEN KOKEILU

Kirjoitus perustuu Jussi Raumolinin Kriittisen Korkeakoulun tilaisuudessa joulukuussa pitämään alustukseen.

Kun tulevaisuudentutkimusta käynnisteltiin eteenpäinryntäävän kuusikymmenluvun alkupuolen länsimailla, ensimmäiset tulevaisuudenennustelijat rakensivat yltäkylläistä jälkiteollista yhteiskuntaa, jossa kaikki ongelmat oli ratkaistu parhain päin. Tällaista ennustelua voidaan pitää eräänä tapana paeta ajankohtaisia ongelmia kauas tulevaisuuteen. Yltäkylläisen tulevaisuuden suureksi profetaksi nousi Hudson-instituutin perustaja Herman Kahn, jonka esittämät eksponentiaalikäyrät kohosivat yhtä helposti maapallon pinnalta taivasiin kuin Münchausen kuuhun.

Ranskalainen Futuribles-instituutin perustaja Bertrand de Jouvenel suhtautui huomattavasti nöyremmin tulevaisuudentutkimukseen. Hän puhui mahdollisista tulevaisuuksista.

Kahn ja de Jouvenel jatkoivat ennustelua seitsemänkymmenluvulla, jolloin olosuhteiden nopeat muutokset saivat muutamien maiden kuten Ranskan ja Ruotsin hallituksen luomaan valtionhallintoon tulevaisuutta tutkivia elimiä. Ranskassa asian otti hoitaakseen DATAR ja Ruotsissa perustettiin Sekretariat för framtidsstudier. Valtiolliselle tulevaisuudentutkimusvirastoille on ollut tyypillistä po-

liittinen sitoutuneisuus ja konservatiivisuus. de Jouvenelin tutkimuksista vaikutteita imevät DATAR ja Sekretariat för framtidsstudier ovat muodostaneet poikkeuksen säännöstä kriittisine tutkimuksineen.

Erilaiset säätiöt ja tutkimuslaitokset kuten Rooman klubi, Euroopan kulttuurisäätiö, Fondation Bariloche, Dag Hammarskiöld-säätiö, Max Planck-instituutti ja Laboratoire de la Prospective Appliquée ryhtyivät seitsenkymmenluvulla radikaalistamaan tulevaisuudentutkimusta. Säätiötyyppinen organisaatiomalli antoi tutkijoille vapauksia käyttää mielikuvitustaan vaihtoehtoisten tulevaisuudenkuvien luonnostelemiseen. Globaalin ekologisen kriisin tietoisuus ja ns. öljykriisin vaikutukset virittivät uusia haasteita tutkimukselle. Varsinkin Rooman klubin, Fundação Bariloche Hammarskiöld-säätiön ja Euroopan kulttuurisäätiön piirissä koettiin tärkeäksi vaihtoehtoisten kehitysmallien laatiminen kohti umpikujia kulkevalle nykyiselle kehitykselle.

Myöskin valtioidenväliset järjestöt kuten OECD ja YK ovat käynnistäneet tulevaisuuden ongelmia tarkastelevia projekteja. Johan Galtung on käyttänyt mielikuvitustaan YK-yliopiston puitteissa ja OECD on julkaissut viime vuonna Interfutures-raportin. Interfutures raportti päättyi johtopäätökseen, että julkisen rahoituksen tukema riippumaton kansainvälinen säätiö on paras muoto tulevaisuudentutkimuksen edistämiseen.

IFDA:n toiminnasta

Nyonissa, Sveitsissä keskuspaikkaansa pitävä International Foundation for Development Alternatives on juuri tällainen OECD:n raportin ”ihannoima” säätiö. Vuonna 1976 perustettu IFDA:n lähtökohta on vuoden 1975 Dag Hammarskiöld-raportti ”What Now”, jossa etsittiin uutta kansainvälistä kehitysstrategiaa. Raportin mukaan uudenlaisen kehityksen tuli perustua inhimillisten perustarpeiden tyydytykseen, omaehtoisuuteen ja elinympäristön harmonian säilyttämiseen. Tämä edellytti rakenteellisia muutoksia maailmantaloudessa ja valtioiden sisällä. Raportin mukaan välitön toiminta uusien tavoitteiden suuntaan olisi sekä välttämätön että mahdollinen.

IFDA:n perustamisen taustalla oli joukko YK:n piirissä tapahtuvan valtioidenvälisen

kongressidiplomatian saamattomuuteen kyllästyneitä kehitysasiantuntijoita. Sen rahoittajaksi lähtivät Algerian valtion suunnittelusihiteeristö, Kanadan kehitysapuvirasto, Hollannin kehitysapuvirasto, Norjan ulkoministeriö, Ruotsin kehitysapuvirasto ja Venezuelan kansainvälisen talouden ministeriö.

IFDA:n tarkoituksena on muodostaa kansainvälinen foorumi ”What Now”-raportissa hahmotetun vaihtoehtoisen uuden kehitysstrategian täsmentämiseksi. Se pyrkii saattamaan yhteen kaikkialla maailmassa niitä piirejä, jotka ovat tietoisia vaihtoehtoisen kehityksen tarpeesta. Se pyrkii edistämään kansainvälisen mielipiteen muuttumista suotuisaksi kansainväliselle kehitysyhteistyölle. Lisäksi on tarkoituksena kehittää yhteyksiä eri puolilla maailmaa nimenomaan kehitysongelmien parissa painiskelevien laitosten ja järjestöjen välille ja myötävaikuttaa uusien tällaisten laitosten perustamiseen Kolmanteen Maailmaan.

IFDA on tehnyt aloitteita tutkimuksen ja keskusteluperusteiden aikaansaamiseksi lähinnä kolmella alueella. Ensinnäkin on selvitetty muutosstrategioita vaihtoehtoisen kehityksen käynnistämiseksi. Tähän kuuluu selvityksiä sekä Kolmannessa maailmassa että teollistuneissa maissa tapahtuneista tai käynnissäolevista vaihtoehtoista kokeilusta, uusiin ratkaisuihin pyrkivistä kehitysprojekteista ja uusista vaihtoehtoista tuotantorakenteista. Toiseksi on selvitetty Kolmannen maailman maiden keskeisen kollektiivisen omaehtoisuuden lisäämisen mahdollisuuksia. Kolmanneksi on tutkittu uuden kansainvälisen talousjärjestelmän siirtymisen mahdollisuuksia globaalilla tasolla.

IFDA käynnisti 1978 laajan ”The Third System”-projektin, jonka tarkoituksena on kerätä aineistoa globaalisen vaihtoehtoisen kehitysstrategian hahmottamiseksi 1980-luvulle. Aineiston pohjalta on tarkoitus laatia raportti jaettavaksi YK:n uutta kehitysstrategiaa valmistavalle erityisistunnolle. Projektin piirissä on valmistettu maakohtaisia ja aluekohtaisia kehitysvaihtoja selvittäviä raportteja ja inventoitu erilaisia vaihtoehtoisten elämäntyylien kokeiluja ja vaihtoehtoliikkeiden toimintaa. Projektin raporteista on julkaistu supistelmia säätiön toimittamassa julkaisussa IFDA-dossierissa.

Suomalaisia ei ollut mukana vuoden 1975 Dag Hammarskiöld-raportin valmisteluissa,

eikä ole ollut mukana IFDA:n toiminnassa. Säätiön hallintoneuvostossa on ruotsalaisia, norjalaisia ja tanskalaisia jäseniä. Ehkäpä tämä erottautuminen muista pohjoismaista kehitysvaihtoehtojen parissa askaroivilla kansainvälisillä areenoilla osoittaa hyvin suomalaisten konservatiivista asennoitumista omaan kehitykseensä ja kansainvälisiin kehitysongelmiin.

Kokeiluja ja tutkimuksia

"The Third System"-projektin piirissä puhutaan teollistuneiden yhteiskuntien vinoonkehittymisestä. Tällä tarkoitetaan kansantuotteet kasvun taakse kätkeytyviä lisääntyviä eksistentiaalisia, sosiaalisia ja ekologisia ongelmia kuten mielisairauksien lisääntymistä, rakenteellista työttömyyttä, hyvinvointipalvelujen byrokratisoitumista, koulutusjärjestelmien jäykistymistä, tuhlailevia kulutustottumuksia ja ympäristön pilaantumista. "The Third System"-projektin eräänä ideana on etsiä vaihtoehtoja tälle kehityskriisille erilaisista yrityksistä kehittää uusia elämänmuotoja valtionbyrokratian ja markkinavoimien väliseen "tyhjiöön".

Projektin piirissä on kerätty esimerkkejä tällaisista kokeiluista. Esitän lyhyesti muutamia tapauksia. Hyvin tunnettu on englantilaisen Lucas Aerospace-yhtiön työntekijöiden yritys kehittää vaihtoehtoista tuotantoa lakkauttamisuhan alaiseksi joutuneille tuotantolinjoille. Vaihtoehtoiset tuotantosuunnitelmat käsittivät mm. energian säästävien, saastumista vähentävien ja uudistuvia luonnonvaroja hyödyntävien uusien koneiden kehittelyä ja tuotantoa. Toistaiseksi näitä suunnitelmia on lähdetty toteuttamaan hyvin rajoitusti vain kahden tuotantoyksikön puitteissa.

Tanskassa on Tvindissä toimiva työttömien opettajien perustama "Kiertävä kansankorkeakoulu" pyrkinyt luomaan uutta monipuolista ja käytännöllistä koulutusta, yhdistämään henkistä ja ruumiillista työtä. Sen piirissä on mm. kehitetty uusi mahtava tuulimylly, joka tyydyttää kansankorkeakoulun oman sähköenergian tarpeen. Tanskassa on kansanopistolaitoksessa alettu muutenkin kehittää vaihtoehtoista opetusta työttömyyden vaivaavien ihmisten uudelleen kouluttamiseksi.

Yhdysvalloissa Nebraskan osavaltiossa sijaitsevassa Cedarin alueella pienviljelijät ovat

oma-aloitteisesti kehittäneet uusia mm. aurinkoenergian käyttöön nojaavia paikallisia energiantuotantjärjestelmiä. Vastaavanlaiset aloitteet ovat leviämässä myös muualla Yhdysvalloissa.

Norjassa muutamat luoteisrannikon tyhjentävät kalastajakylät ovat ryhtyneet oma-aloitteisesti monipuolistamaan kylien toimintoja. Italiassa on syntynyt yli kolme sataa työttömien kaupunkilaisnuorten perustamaa maanviljelysosuuskuntaa, jotka ovat ryhtyneet viljelemään uudelleen hylättyä maatalousmaata.

Skotlannissa Edinburgin "köyhälistökorttelissa" toimiva Graigmillar Festival Society on organisoinut asukkaat kehittämään korttelia kaupunginhallituksen suunnitelmia vastaan. Sen on onnistunut elävöittämään uudelleen korttelin elämän, luomaan uusia työpaikkoja ja antamaan asukkaille itseluottamusta. Vastaavanlaista toimintaa on esiintynyt mm. muutamissa italialaisissa kaupungeissa ja Roubaixissa Pohjois-Ranskassa.

Kanadassa ovat Sundburyn kaivosalueen kehityksen taantumisesta huolestuneet yhteisöt ryhtyneet luomaan Sundbury 2001-projektia. Projektin päämääränä on luoda uusi kehityssuunnitelma alueelle. Pyrkimyksenä on saavuttaa osittainen tuonninkorvaavuus, osittainen teknologinen riippumattomuus ja uusi pienmuotoiseen ympäristöystävälliseen tuotantoon nojaava kehitys. Kanadan hallitus on osoittanut suurta joustavuutta alueellisten ja paikallisten aloitteiden tukemisessa ja siellä käynnistettiin jo vuodenvaihteessa 1971—1972 julkisen varoin tuettu paikallisten aloitteiden tukiohjelma työttömyyden torjumiseksi. Innovatiiviset paikallisten tarpeiden tyydyttämistä varten luodut ja uusia työpaikkoja synnyttävät projektit ovat saaneet avustusta palkkakustannusten peittämiseen.

Yleensäkin on ollut havaittavissa, että aluksi välinpitämättömästi tai jopa kielteisesti alhaaltapäin tuleviin hankkeisiin suhtautunut julkinen valta on myöhemmin lähtenyt tukemaan näitä hankkeita. Ranskalaiset tutkijat Danièle Léger ja Bertrand Hervieu ovat esittäneet tutkielman, kuinka valtio ja suurkaupungin kirjoja pakenevat maallemuuttajat ovat löytäneet toisensa Ranskan kehitysalueilla.

Pariisin toukokuun 1968 jälkeen tapahtui Ranskassa kumouksellisten nuorten muuttoa Etelä-Ranskan maaseudulle. Sinne pyrittiin luomaan kokonaan uusi maailma, täysin va-

paiden yhteisöjen maailma. Täysin uuden maailman luominen epäonnistui lähes sataprosenttisesti. Useimmat yhteisöt olivat taloudellisesti elinkelvottomia, niissä syntyi sisäisiä ristiriitoja ja paikalliset asukkaat suhtautuivat niihin vihamielisesti. Uskonnollisten siteiden vahvistamat yhteisöt säilyivät paremmin kuin maanpäälliseen vapautumiseen kaiken huomionsa kiinnittävät yhteisöt. Seitsenkymmenluvun puolivälin jälkeen käynnistyi uusi muuttoaalto. Lähtijät olivat nyt vanhempia ja taloudellisesti laskelmoivia. He halusivat löytää rauhallisemman vaihtoehdon suurkaupunkielämän kurimukselle. Ei pyritty enää elämän täydelliseen mullistamiseen, vaan rajoitettuihin tavoitteisiin kuten mielekkään elämän harjoittamiseen käsityössä ja pienviljelyssä. Tyhjentyvät maaseutuyhteisöt ovat hyväksyneet nämä uudet muuttajat. Väestöpohjan romahduksen pysähtyminen on mahdollistanut palvelujen säilymistä. Kauaskatseiset valtionviranomaiset kuten DATAR ovat ryhtyneet tukemaan näitä hankkeita, jotka ovat elävöittäneet paikallista elämää.

Täkäs ranskalainen maaseutuosio Henri Mendras on kirjoittanut hienosti utepiaromaanin perinteeseen liittyvän matkakuvauksen maaseutu-utopiaan, jossa hän tarkastelee nimenomaan sitä, miltä Etelä-Ranskassa maaseutu näyttää uuden muuttoliikkeen seurauksena. Mendrauksen romaanin vahva puoli on nimenomaan siinä, että hänen asiantuntemuksensa antaa tulevaisuudenutopialle varsin konkreettiseen elämään liittyviä sävytyksiä.

Suomea koskevien kehitysvaihtoehtojen luomisen vaikeuksista

Suomalaisen tutkimuksen ja suomalaisen yhteiskunnan konservatiivisuutta kuvaa hyvin se, ettei meillä ole juuri syntynyt kehitysvaihtoehtoja käsittelevää tutkimusta (poikkeuksena Pulliainen—Eskelinen 1977) eikä Suomessa ole ollut vaihtoehtoisia elämänmuotoja kokeilevia yhteisöjä. Kylätoiminnan herääminen viime vuosina on kuitenkin osoittanut, että suomalainen siviiliyhteiskunta ei ole täysin kuristautunut puoluekoneistojen, valtiopyrokratian ja suuryrityksien puristukseen. Osmo Lampisen ja Osmo Soinivaaran tuore teos kahdeksankymmenluvun kehitysvaihtoehtoista on piristävä uusi avaus kehitysvaihtokeskustelun suuntaan (Lampinen—Soinivaara 1980).

Vaihtoehtoisia utopioita on sinänsä helppo laatia käyttämällä hieman mielikuvitusta ja myöskin Suomessa on esitetty mm. monenlaisia enemmän tai vähemmän maaseutuhenkisiä utopioita. Sen sijaan Suomen kaltaisen pienen periferiatalouden rajoitukset huomioonottaen on erittäin vaikea laatia konkreettisia, taloudellisesti elinkelvovia vaihtoehtoisia utopioita. IFDA:n projekti pyrkii kartoittamaan konkreettiset uusien elämänmuotojen kokeilua juuri löytääkseen pohjaa elinkelvoisille vaihtoehdoille ja toisaalta osoittaakseen, että tällaiset vaihtoehdot voivat kummata tässä ja nyt ihmisten omasta aloitteellisuudesta ilman mahtavia vallitsevan taloudellisen ja poliittisen järjestelmän mullistuksia. Mitä haasteita on sitten otettava huomioon laadittaessa Suomelle kehitysvaihtoehtoja? Suomen kansantaloudella on olemassa ensinnäkin suuri vaara marginalisoitua käynnissä olevassa uuden kansainvälisen työnjaon muotoutumisessa. Suomen talouden teknologinen kilpailukyky on heikko ja automatisatio uhkaa vähentää monien tuotantoalojen työllisyysvaikutuksia. Toiseksi, Suomen talouden kriisinkestokyky on erittäin heikko. Äkillinen öljypula esim. aiheuttaisi suuria mullistuksia talouteen.

Kolmanneksi vikaanmenneen sisäisen kehityksen korjaaminen ei ole helppoa. Sellaisten ongelmien kuten kehitysalueongelmien, työttömyysongelmien, ympäristöongelmien jne. korjaaminen nopeilla silmankääntötempuilla ei ole mahdollista. Neljänneksi Kolmannen Maailman maiden esittämän Uuden kansainvälisen talousjärjestelmän vaatimusten edes jonkinlainen huomioonottaminen asettaa vaikeita rakenteellisia ongelmia Suomen taloudelle. Viidenneksi Suomen geopolittinen asema asettaa omat haasteensa kaikille muutostrategioille. Muutokset eivät ärsytä liiemmin Neuvostoliittoa.

Vaihtoehtoisten toimintastrategioiden laadittaminen törmää siis suuriin rakenteellisiin esteisiin. Suomella on taloudelliset ja poliittiset sidonnaisuutensa sekä länteen että itään. Suomessa vallitseva byrokratia ja puoluevalta ei suosi innovatiivisia hankkeita. Tutkimusyhteisö on hyvin konservatiivinen. Järjestelmä sosialistaa nuoria tehokkaasti mm. opintovelkautumisen ja asuntovelkautumisen välityksellä. Järjestelmänvastainen liikehdintä on ollut vähäistä ja hajanaisista. Uusien elämänmuotojen kokeilua ei ole juuri esiintynyt. Suomen karut luonnonolot asettavat omat

pakkopaitansa järjestelmästä irtautumaan pyrkijöille.

Duaalisen talouden idea

Länsi-Euroopassa ja IFDA:n piirissä ovat muutamat tutkijat kuten saksalaiset Josef Hubern ja Willy Bierter, englantilainen James Robertson ja rainskalaiset Yona Friedman ja Jacques Delors esittäneet ns. duaalisen talouden idean. Tällä tarkoitetaan sitä, että kansantalous jaetaan kansainväliseen kilpailuun osallistuvaan sektoriin ja toisaalta kotimaiseen pienmuotoiseen omaehtoiseen sektoriin, jonka tehtävänä on tarjota työtä ja mielekästä elämää ihmiselle.

Tämä duaalisen talouden idea poikkeaa selvästi siitä mm. Suomen työvoimaviranomaisten esittämästä ajatuksesta, jonka mukaan työllisyysongelmia hoidetaan ns. avoimen kilpailusektorin ulkopuolisella suojatulla sektorilla perustamalla lisää työpaikkoja valtionhallintoon. Toisaalta se poikkeaa siitä Suomessakin esitetystä ajatuksesta, että automaation Sampo jauhaa sellaisia rikkauksia, että ihmiset voivat omistautua taiteen ja muun luovan toiminnan harrastukselle. Lampinen ja Soinivaara ovat lähestyneet teoksessa duaalisen talouden ideaa, mutta heidän kansalaispalkkaideansa edellyttää mahtavan tuotantokoneiston käynnissäpitämistä ja pysymistä.

Duaalisen talouden ideana on nimenomaan se, että ihmiset luovat oma-aloitteisesti ja omaehtoisesti paikallista ja alueellista tuotantoa ja paikallisia ja alueellisia palveluksia ja vähentävät näin riippuvuutta markkinoista ja valtionbyrokratiasta. Duaalisen talouden eräs perusongelma on, miten kansainvälinen sektori pysyy kilpailukykyisenä ja miten ylijäämiä siirretään sektorilta toiselle. Toinen ongelma on se, mitä tuotteita kotimarkkinoilla tuotetaan niin ettei tuotantoylijäämiä pääse syntymään; vrt. tässä asutuspoliittikan ja maatalouspolitiikan ympärillä käyty keskustelu viisikymmenluvun Suomessa.

On selvä, että duaaliseen talouteen siirtyminen on hyvin vaikeaa vallitsevien vapaa-kauppajärjestelyjen puitteissa. Yhden maan on hyvin vaikea vetäytyä erilleen kansainvälisen talouden rakenteista. Hedelmällinen tapa lähestyä duaalisen talouden ideaa olisi esim. Pohjoismaiden puitteissa tai Pohjoisen kehitysblokin puitteissa, johon luen Pohjoismaiden

lisäksi Kanadan. Koko duaalisen talouden idea on toistaiseksi hieman hahmottomaton ja sen konkretisointi vaatisi runsaasti tutkimusta vaihtoehtoista tuotantorakenteista sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla.

Suhteellista omaehtoisuutta korostava duaalinen talous olisi nykyistä talouksia paremmin kriisien kestävä ja saattaa olla, että kansainvälisen talouden mahdolliset tulevat kriisit opettavat ihmisiä vähitellen tällaisen talousmuodon omaksumiseen. Suomessa toimi jonkinlainen duaalinen talous erittäin onnistuneesti sotienvälisenä aikana, mutta silloin kansainväliset olosuhteet, teknologisen kehityksen taso, kulttuurisidonaisuudet ja tuotantorakenne olivat täysin poikkeavia nykyisestä. Esitän lopuksi pienen skenaarion tapahtumien kulusta Suomessa kahdeksankymmenluvulla.

Skenario Suomen kehityksestä

Ensimmäisessä vaiheessa viranomaiset etsivät teknologisia vaihtoehtoja ennen muuta energian tuotannossa. Kyläelämän elävöityminen jatkuu maaseudulla. Muutamat kaupunkilaiset perustavat osuuskuntapohjaisia uusien elämänmuotojen kokeiluja kaupunkien laidoille ja maaseudulle. Maaseudulle syntyy muutamia luostarityyppisiä uskonnollisia vaihtoehtoisen elämäntyylin kokeiluja. Konsulttitoimintaa syntyy vähitellen tällaisia vaihtoehtoisia kokeiluja varten. Eri vaihtoehtoliikkeit yrittävät etsiä uusia yhteisiä organisaatiomuotoja mm. harkitsemalla voimien kokoaamista yhteisen presidenttiehdokkaan taakse. Tällä ehdokkaalla ei ole pelkoa eikä tarkoitus tulla valituksi, mutta vaalikampanjassa on mahdollista saada julkisuutta monille hyvinä pidetyille asioille.

Paha nuorisotyöttömyys jatkuu kaupungeissa. Sen jälkeen kun vanha sukupolvi alkaa väistyä maaseudulta, maaseudulla podetaan työvoimapulaa. Valtiovalta havaitsee, että maaseudun asuttuna säilyttäminen ja yritykset lievittää työttömyyttä sopivat yhteen. Julkista tukea aletaan antaa maaseudulle siirtäjille. Erityisluottolaitoksia kehitetään ja konsulttitoimintaa laajennetaan. Kun yllättävä kriisi maailmantaloudessa lamauttaa ulkomaankauppaa, yleinen mielipide alkaa myöntää, että vaihtoehtoisten elämänmuotojen kokeilut ovat valmistanneet elinkelpoisia vaihtoehtoja koko yhteiskunnan kehitystä silmälläpitäen. □

Henry Broms:

BAHTININ KIELITIEDE MESSIANISMINA

Neuvostoliittolaisen Bahtinin kielitiede ei ole ainakaan Suomessa kovin tunnettua, mutta peräti mielenkiintoisia näkökohtia siitä voi löytää.

Oheinen kirjoitus perustuu dosentti Henry Bromsin Turun Kriittisessä Korkeakoulussa helmikuussa pitämään esitelmään.

Bahtinin työ voidaan nähdä venäläisen hengenelämän ja sen eräiden virtausten osana.

Noin kahdensadan vuoden ajan on eurooppalainen ajattelu ollut melko pidäkkeetöntä yksilön ja neron palvontaa. Tuon historian kehityksen kaaren alkupäässä ovat romantiikan minän palvonta ja Sturm und Drang ja toisessa päässä nietscheläinen yli-ihmisajattelu ja viimeksi eksistentiaalistin yksilön kriisin filosofia.

Kuten useimmiten, silloin kun tärkeät uudet ajatukset tulevat hengenelämän areenalle, voi Bahtinin sosiolingvistiikassa ja hänen ajattelussaan yleensäkin nähdä ei ainoastaan marxilaisen ajattelun voittokulun, vaan myös uusien maantieteellisten alueiden saapumisen kulttuurin keskeisen keskustelun piiriin.

Jos halutaan nähdä kaikki kulttuurin tuotteet sosiaalisina ilmiöinä, eikä siis yksilön "haltijanhengen" tai "geeniuksen" tuotteina, ei tämän tarvitse merkitä pelkästään kansainvälisen sosialistisen ajattelun esiinmarssia. Yhtä hyvin sen voi nähdä eurooppalaisia paljon kollektiivisemmin ajattelevien venäläisten esiinmarssina kulttuurin eturintamaan.

Uudet kansat astuvat keskustelun piiriin ja saavat meidät unohtamaan vanhat kysymyksenasettelut, joita pidimme ikuisina. Tällaisena "uutena" kansana on Venäjäkin jostain merkillisestä syystä pysynyt, puhumattakaan idän kansoista.

Goethen Faust etsi palavasti omaa minäänsä (antaen lopulta Gretchenin tuhoutua). Venäjän suhteellisen lyhyt kirjallisuushistoria on ollut aivan yhtä kiihkeää "sinän" etsintää. Venäläisen slavofiilisen ajattelun peruslähtökohtia on ollut "sovittamaton" ero venäläisen

ja länsi-eurooppalaisen hengen välillä, tuon ajattelun mukaan vain Venäjällä pystytään "minän" takaa löytämään "sinä". Tuon venäläisen ajattelun mukaan länsi-eurooppalainen hengenelämä oli nimenomaan tuomittu juuri liiallisen yksilöllisyytensä vuoksi.

Bahtinin laajasti perustelemaat ajatukset kielestä ja psykoloanalyyseista ovat kollektivismiä, uusi näkemys ihmisten kielen yhteisyydestä. On kuin Bahtinin teorioissa kertautuisivat — ja nyt tieteellisen esityksen muodossa — nuo vuosisadan alun venäläiset ajatusteemat. Näitä teemoja esittivät esimerkiksi Mereshkovski ja Belyj. Näiden ajatusten suuri edelläkävijä oli Dostojevski: Vallankumouksen runteleman Venäjän raunioille nousee uusi, parempi maailma, jossa vihdoinkin toteutuu ihmisten välinen yhteisyys, ja länsieurooppalainen ero minän ja sinän välillä kurottaa umpeen.

Bahtin on tyypillisesti venäläinen tiedemies, jopa niin, että hänen ajatuksensa ovat Venäjä-messianismia tieteen puvussa. Venäläisten, myös Bahtinin ajatuksiin liittyy implisiittisesti se ajatus, minkä Spengler ja Ortegaakin sanoivat: uudet, vielä resurssijaan loppuun ammentamattomat kulttuurit, kuten Venäjän, ovat kollektiivisempia ja perustuvat enemmän sinän ja minän dialogille kuin länsieurooppalainen kulttuuri.

Bahtinin kielifilosofian taustalla on Ferdinand de Saussuren työ. Bahtin sanookin eräässä kirjoituksessaan, että Venäjän 1910—20-lukujen kirjallispoliittinen debatti tapahtui de Saussuren ajatusten merkeissä.

Näiden ajatusten laajempi soveltuvuus filosofian alueella selvisi melko nopeasti de Saussuren oppilaille. Aiheemme kannalta tärkeä

näistä oppilaista oli Sergei Karčevski, joka oli viettänyt monia vuosia Genevessä ja saanut de Saussuren opetusta. Palattuaan Venäjälle 1917 Karčevski liittyi Moskovan Lingvistiseen Piiriin, joka oli formalistisen koulukunnan toinen alkusolu. Eräs formalismin voimahahmoista, Roman Jakobson, muistelee kirjoituksessaan *Retrospect* (Selected Writings, vol. 1, the Hague, 1971) tuon ajan Moskovan kiihkeitä väittelyitä. De Saussuren suurta vaikutusta venäläiseen kielitieteeseen 20-luvulla on kuvannut myös M. N. Peterson lehdessä *Desjaty revoljucija* (1923) sekä eritoten M. Bahtin, joka tarjoaa tuosta vaikutuksesta ja de Saussuresta itsestäänkin laajan analyysin teoksessaan *Marxism and the Philosophy of Language* (1929, englanniksi 1976). "Voidaan väittää että pääosa venäläisistä lingvistikista ajattelijoina on selvästi de Saussuren ja hänen oppilaittensa vaikutuksen alainen". (m.t.s. 58—59.)

Bahtin-ongelma

Mihail Bahtinin työn arvo on alkanut vasta vähitellen nousta esiin 20-luvulla painetun kirjamassan alta ja saada sille kuuluvan arvon. Vasta 60-luvun ranskalaiset semiootikot (etenkin Julia Kristeva) ja heidän venäläiset virkaveljensä (erityisesti V. V. Ivanov laajassa Moskovan valtionyliopiston eräässä kokouksessa pidetyssä puheeseen M. M. Bahtin ja nykyajan semiotikka) ovat pyrkineet tekemään kunniaa Bahtinille eräänä tämän vuosisadan tärkeistä ajattelijoina.

Se, että Bahtnin työ hautautui neljäskymmeneksi vuodeksi on eräs tämän vuosisadan tieteenharjoituksen merkillisimpiä asioita.

On itse asiassa syntynyt todellinen "Bahtin-ongelma" (tätä sanaa käyttää esim. I. R. Titunik artikkelissaan M. M. Bahtin (The Bahtin School and Soviet Semiotics, *dispositio* vol. 1, no. 3, 1976). Tämän Bahtin-ongelman ydin on siinä ettei vielääkään tiedetä kuka itse asiassa kirjoitti ne Bahtinin ajattelun kehityksen kannalta tärkeät teokset, jotka on pantu V. N. Vološinovin ja P. N. Medvedevin nimiin. V. V. Ivanov väittää mainitussa artikkelissaan että nämä todella olemassaolevat henkilöt, Vološinov ja Medvedev, tekivät näihin heidän nimissään kulkeviin kirjoihin ainoastaan joitain pienehköjä korjauksia.

Neuvostoliiton semiootikot allekirjoittavat yleisesti Ivanovvin ajatuksen siitä, että Bahtin

kirjoitti nämä teokset.

Titunik huomauttaa sattuvasti, että koko Bahtinin teosten synty- ja löytämishistoria voisi olla Franz Kafkan kirjoittama! Jos hyväksymme Ivanovin ym. neuvostosemiootikojen mielipiteen, jonka mukaan Bahtin olisi näiden teosten tekijä, voimme siis todeta, että hän kirjoitti 20-luvulla neljä perustavaa laatua olevaa kirjan muotoista esitystä *Freurilaisuus* (1927), *Marxilaisuus ja kielen filosofia* (1929), *Formaalinen metodi kirjallisuustieteessä* (1928) ja *Dostojevskin tuotannon ongelmia* (1929).

Kun tämän ohessa syntyi muitakin teoksia ja lehtiartikkeleita, voidaan sanoa, että vuodet 1926—29 ovat olleet kiihkeää luomis-aikaa.

Omituista on, että yhtä lehtiartikkelia luukuunnottamatta Bahtin vuoden 1929 jälkeen vaikeni täysin 34 vuodeksi. Vuonna 1963 ilmestyi uudelleen, täydennettynä painoksena hänen Dostojevski-kirjansa, ja vuonna 1965 hänen loistava tutkimuksensa "Francois Rabalais'n tuotanto ja keskiajan renesanssin kansanomainen kulttuuri". Vaikka Bahtin oli neuvostoliittolaisen marxismin syvällisin kirjallisuudentutkija ei hänelle löytynyt sijaa virallisesti hyväksytyjen teorioiden joukosta. Tämä on sitäkin omituisempaa kun Bahtinin teoriat itse asiassa ovat eräänlaista supermarxilaisuutta, joka korostaa kirjallisuuden sosiaalista merkitystä.

Päinvastoin kuin monet myöhäisemmät semiootikot on Bahtin tyyliiltään erittäin helpoluista ja selvää. Bahtin ei käytä eikä kehitä itselleen monimutkaista tieteellistä terminologiaa ja valaisee pitkin matkaa esitystään runsain esimerkein. Tyyllillisten seikkojen nojalla voidaankin tehdä päätelmiä Bahtinin, Vološinovin ja Medvedenin teosten yhteisestä alkulähteestä.

Sinä minän takana

Bahtinin varsinainen keksintö oli uusi ulottuvuus, jonka hän antoi kielelle, ja jota on verrattu Einsteinin esiin tuomaan ajatukseen ajan ulottuvuudesta. Jo de Saussure puhui kaikille yhteisestä kielestä, joka on enemmän kuin meidän oma puheemme, joka on ollut olemassa ennen meitä, kehittyi riippumatta meistä ja on olemassa meidän jälkeemme. Mutta vasta Bahtin antoi tälle ajatukselle laajat mittasuhteet ja kehitti siitä monipuolisen kirjallisuuden ja kulttuurin teorian.

Bahtinin mukaan jokaisessa sanassa, joka sanotaan tai kirjoitetaan, on mukana jo toinen ihminen itse sanojen ohella. Jokainen sana on kahden tai useamman puhujan yhteisvaikutuksen tulos. Jokaisessa "minän" lausumassa sanassa on mukana "sinä".

Bahtinin mukaan jokaiseen sanaan kätkeytyy toinen näkymätön sana. Kielen dialogista ulottuvuutta ei pelkästään lingvistiikka pysty näkemään. Kaksi sanaa voivat olla aivan toistensa kaltaisia, sanakirjassa ne ovat toistensa näköisiä, mutta silti yhteys, jossa ne lausutaan, sosiaalinen tilanne, jossa ne lausutaan, on aivan erilainen, sanojen dialoginen sisältö on erilainen. Dostojevskiä on syytetty siitä, että kaikki hänen henkilönsä puhuvat samalla tavoin. Yllättäen Bahtin osoittaa Dostojevski-teoksessaan miten erilainen intonaatio kuitenkin näillä Dostojevskin sankareilla on. Kellariloukon henkilö puolustaa jatkuvasti itseään näkymättömiä hyökkäilyjä vastaan, hänen jokainen sanansa on ikäänkuin vastaus kuviteltuun hyökkäykseen.

Bahtin antaa kuvaavan esimerkin. Kaksi ihmistä istuu huoneessa. He ovat molemmat hiljaa. Sitten toinen sanoo "No niin". Toinen ei vastaa mitään.

Meille, ulkopuolisille koko yllä kuvattu "keskustelu" on täysin käsittämätön.

Voidaksemme paljastaa tämän keskustelun mielen ja merkityksen, meidän täytyy analysoida sitä. Mutta mikä onkaan silloin meidän analyysimme kohde? Miten paljon vaivaa yrittämme nähdä tämän keskustelun puhtaasti verbaalisen puolen selvittämiseksi, miten pitkälle yrittämme määritellä tämän "keskustelun" foneettisia morfologisia ja semanttisia tekijöitä, emme silti pääse yhtään askelta lähemmäksi koko keskustelun ymmärtämistä. Mitä siis puuttuu? Millä saisimme selville mitä nuo sanat tarkoittivat? Meiltä puuttuu sanojen ulkopuolella olevan sen hetken todellisuuden tunteminen, "extraverbaalinen konteksti".

Kun tuo keskustelu "no niin" tapahtui, molemmat keskustelijat katsoivat ulos ikkunasta ja näkivät, että oli alkanut sataa. Molemmat tiesivät, että oli jo toukokuu ja että jo kauan oli odotettu kevättä tulevaksi. Lisäksi, molemmat olivat lopen kyllästyneitä pitkälliseen talveen — he molemmat odottivat kevättä tulevaksi ja olivat pettyneitä tästä myöhäisestä lumen tulosta. Tämän "yhteisesti nähdyn", "yhteisesti tiedetyn" ja "samalla ta-

voin arvostetun" tilanteen, näiden kolmen tekijä varassa riippuu koko tuo lause "no niin".

Bahtin jatkaa syrjäyttämällä kaikki individuaaliset merkitykset satunnaisina, ja esittää kollektiivisen kielifilosofiansa ikään kuin huipentaen: Se mitä *minä* tiedän, näen, haluan tai rakastan, sitä ei voi yhteisesti omaksua. Vain sellainen lausuma, mikä on kaikille meille yhteinen voi tulla lausuman yhteisesti omaksutuksi osaksi. Lisäksi tämä perusteellaan sosiaalinen ilmiö on täysin objektiivinen; se koostuu ennen kaikkea puhujien näkemän materiaalsen maailman ykseydestä (meidän esimerkissämme huoneesta, lumesta ulkopuolella, ikkunasta ja niin edespäin) myöskin elämän olosuhteiden ykseydestä, joka puolestaan synnyttää arvoarvostelmien yhteisen varaston. Puhujat kuuluvat samaan perheeseen, ammattiin, luokkaan tai muuhun sosiaaliseen ryhmään, ainakin he elävät samana ajankohtana. Yhteisesti omaksutut arvoasetelmat eivät näin ollen ole subjektiivisia tunteita, vaan säännönmukaisia ja olennaisia sosiaalisia tosiasioita.

Individuaaliset subjektin tunteet voivat astua näyttämölle vain ylä-ääninä, jotka säestävät sosiaalisen arvostuksen perusäänikertaa. "Minä" voi toteuttaa itsensä verbaalisesti ainoastaan "meidän" pohjalla.

Kollektivistinen freudilaisuus

Bahtin tulee antaneeksi myös psykoanalyysille uuden suunnan tutkielmassaan "Freudilaisuus" (1927). Myös tämä teos on kielen ja puhunnan yksilön ja yhteisön konfliktien ja vuorovaikutuksen kuvausta.

Freud oli länsieurooppalaisen psykologian yksilön ongelmien tutkija. Bahtin taas lähtee kehittämään psykologiaansa tyypillisesti venäläiseltä pohjalta. Bahtinin psykologian voi nähdä osana kautta koko Venäjän historian käyntä kamppailua saksalaisen ja venäläisen hengen erilaisuudesta, ilmauksena venäläisen kulttuurin perinjuurisesta erosta ja omaperäisyydestä, tuon psykologian voi nähdä kapinana Saksasta tunkeutumatta neron ja yksilön palvontaa vastaan ihmisen yhteisyyden, jopa veljeyden puolesta. Tämä piirre on Bahtinissa yhteinen muiden Venäjän suurten henkien kanssa ja venäläisen 1800-luvun kulttuuripolitiikan kanssa yleensäkin.

Bahtin sanoo: "Kielen organisoiva keskus

ei ole meidän sisällämme vaan meidän ulkopuolellamme. Meidän tunteemme eivät muovaa kieltä vaan tuo ulkopuolinen sopimuksenvarainen kieli hahmottaa tunteitamme. Sen vuoksi voidaan sanoa, että korkeamman järjestyksen, me-elämyksen ohella on olemassa alemman järjestyksen ilmiöitä, minä-elämyksiä. Minä-elämys etsiytyy kohti häviämistään, kohti äärimmäistä minä-elämystä. Kun se lähestyy tätä häviämisen rajaa menettää se filosofisen ja ideologisen muotonsa jopa lopulta tietoisuuden itsestäänkin.” Bahtin viittaa tässä psykoottiseen ihmiseen, jolla on vain oma maailmansa, joka ei ole yhteinen toisten maailman kanssa.

Tärkeät käsitteet Bahtinin psykologiassa ovat virallinen ja epävirallinen tietoisuus. Virallinen tietoisuus vastaa Freudin yliminää, esimerkiksi isän ideologiset katsomukset. Epävirallinen tietoisuus vastaa aliminää.

Neuroosit ovat epävirallisen tietoisuuden taistelua virallista vastaan, yksityisen ja usein vielä selvästi muotoutumattoman selkeäksi muotoutuneen yhteisen kielen pakkopaitaa vastaan.

Näillä käsitteillä Bahtin selittää myös kulttuuria. Virallisen ja epävirallisen tietoisuuden ero on sama kuin kulttuurin eliitin ja undergroundin välinen ero. Molemmat ovat Bahtinille yhtä arvokkaita, hän katsoo että kulttuurin ihannetilassa molemmat ovat olemassa. Hän tulee itse asiassa antaneeksi undergroundille tieteellisen olemassaolon oikeutuksen.

”Mitä syvempi ja laajempi on katkos virallisen ja epävirallisen tietoisuuden välillä, sen vaikeammaksi tulee siirtää ihmisen sisäistä puhetta ulkoiseen puheeseen. Vain ulkoisessa puheessa muotoutuvat ajatukset selkeäksi. Kun ero molempien tietoisuuksien välillä on suuri alkavat epävirallisen tietoisuuden motiivit muodostua vieraaksi alueeksi psyydessä. Juuri joukko luonnollisia kielellisiä ilmiöitä joutuu suljetuksi pois verbaalisen käytännön piiristä ja muuttuvat asosiaalisiksi. Tällaiset motiivit kehittyvät aluksi pienen sosiaalisen ryhmän sisällä ja vajoavat maan alle — ne eivät vajoa psykologiseen alitajuntaan, jota säätelevät pois tungetut kompleksit, vaan ideologiseen undergroundiin. Juuri tällä lailla kehittyvät vallankumoukselliset ideologiat kaikissa kulttuureissa.”

Karnevalisoitu kulttuuri

Käsitys karnevalisoidusta kulttuurista liittyy edellä kuvattuihin Bahtinin lingvistisiin ja psykologisiin teorioihin.

Yhteisenä pitämässämme kulttuurissa on itse asiassa olemassa kaksi kulttuuria sisäkkäin, virallisen tietoisuuden luoma yläkulttuuri ja eräänlaisen undergroundin (Bahtin ei käytä tätä nimeä) luoma alakulttuuri. Karnevalisoitu alakulttuuri kääntää nurin kaikki yläkulttuurin arvot, keksii niistä uusia puolia, synnyttää näille yläkulttuurin arvoille uusia, täysin yllättäviä vaihtoehtoja. Tärkeimmät impulssit kulttuuriin tulevat karnevalisoidun kulttuurin puolelta. ”Viralliselle tietoisuudelle” on ominaista, että se jonkun kulttuurimuodon tuotettuaan jäykistää tämän ja tekee siitä pakollisen. Tästä virallisen tietoisuuden pakosta vapauttaa meidät karnevalisoidun kulttuurin ”suuri nauru”. Karnevalisoidusta kulttuurista käyttää Bahtin vaativaa nimitystä ”palaaminen suureen aikaan”.

Karnevalisoidun kulttuurin edeltäjiä ja seuraajia on ollut ennen Rabelaisia ja hänen jälkeensä. Bahtin löytää varsin voimakkaan karnevalisoidun kulttuurin jo antiikin Kreikasta ja Roomasta. Tämä karnevalisoitu kulttuuri ilmenee nimenomaan menipposlaisessa satiirissa. Kirjallisuuden laji saa nimensä Menippos Gadaralaisesta (3. vuosisata ennen Kristusta). Menipposlaisen satiirin eräitä piirteitä olivat seuraavat:

- Fantastiset kohtaukset puristavat tilanteesta esiin totuuden. Sankari ruumiillistuu etsijään, joka toimii groteskeissa oloissa.
- Alamaailma tulee eläväksi ja kääntää ”ylämaailman” pälaelleen. Totuutta etsitään maanteiltä, markkinoilta, vankiloista, kapakoista, salaisista kulttipaikoista jne.
- Pyritään testaamaan äärimmäiset filosofiset kysymykset ”Elämänohjeiden huuto-kauppa” (Varro).
- Kokeilu ihmisten paranormaaleilla psyykkisillä tiloilla. Näillä psyykkisillä tiloilla on kokeileva luonne. Uniin uskotaan, esiintyy jakaantuneita persoonallisuuksia.
- Skandaalimaiset kohtaukset.

Karnevaali on juhlakulkue jossa ei ole eroa esiintyjien ja katsojen välillä. Karnevaalissa jokainen on aktiivinen osanottaja. Karnevaalia ei pelkästään näytellä eikä esitetä vaan

osanottajat myös elävät karnevaalissa sen lakien mukaisesti niin kauan kuin sitä kestää, ts. he elävät karnevalisoitua elämää. Karnevalisoitu elämä on elämää joka on temmattu irti tavanomaisilta raiteiltaan, se on ”elämää käännettynä nurinpäin”, monde à l’envers.

Torikulttuurin tunnusmerkit

Bahtin esittää karnevaalille elämänmuotona useita tunnusmerkkejä:

- Kaikkinaisen ihmisten välinen etäisyys katoaa kun ”karnevalistinen aika” astuu voimaan. Tämä on hyvin tärkeä karnevalistisen asennoitumisen piirre. Ihmiset, joita arkielämässä erottaa läpitunkematon yhteiskunnan hierarkisten järjestelmien muuri, kohtaavat toisensa vapaasti ja tavallisesti karnevaalitorilla. Karnevaalissa kehittyä puoleksi todellinen, puoleksi näytelty konkreettis-sensuaalinen uusi ihmissuhteiden alue. Se täydentää muuta elämää ja asettaa itsensä vaihtoehdoksi kaikkivoiville sosiaalisille hierarkioille.
- Karnevalistiselle elämänmuodolle ovat ominaisia karnevalistiset mesallianssit — epäsäätyiset avioliitot. Kaikki mitä tavallisessa elämässä on yhteensopimatonta, sopii yhteen karnevaalissa. Karnevaali kokeilee uusia kombinaatioita, sille ovat kaikki yhteiskunnan tasot, kaikki ajatukset, kaikki arvot saman arvoisia.

Eräs toinen karnevaalielämälle luonteenomainen piirre on profanointi. Karnevaalille ovat ominaisia pyhänhäväästyks, statussymbolien kumoaminen ja statuksen alentaminen ja ylentäminen yleensäkin. Karnevalistinen pornografia on yhteydessä maan ja ihmisruumiin uutta synnyttävään voimaan. Bahtin esittää maan aukkojen ja ihmisruumiin aukkojen yhteneväisyydestä kansanmytissä ja luonnonfilosofiassa seikkaperäisen kirjallisuus- ja tiedehistoriallisen analyysin. Se on niin hauska, että se voisi tuottaa tekijälle rappiotiedemiehen tittelin useammassakin poliittisessa systeemissä. Bahtin huomauttaa, ettei karnevalistinen käyttäytyminen ole suinkaan abstraktia ajattelua vaan elämää. Se ei ole hegeliläistä ajattelua, joka yhdistäisi vastakohdat. Se ei ole myöskään vapauden yhteiskuntaoppia ja mystistä uskoa kaikkien ilmiöiden sukulaisuuteen. Se ei ole perinteisessä mielessä filosofiaa ollenkaan, mutta ajattelua kyllä. Tuo käyttäytyminen sisältää kon-

kreetissensuaalista ajattelua samalla tavoin kuin rituaalit yleensä sisältävät konkreettistaistillista ajattelua.

- Karnevaali on kuolemaa ja uudistusta yhdistävä periaate. Karnevaali on kaiken hävittävän ja kaiken uudistavan ajan festivaali. Bahtin esittää, miten kirjailijoista monetkin, kuten Dostojevski, siirtyvät hetkittäin eräänlaiseen karnevaaliaikaan, ajankäsitykseen, joka on toinen kuin tavallinen lineaarinen aika. Bahtin puhuu usein ”suuresta ajasta”, hän kuvaa ilmiöiden siirtymistä huumorin tai sankarin jonkin asian päälaelleen kääntävään ”suureen aikaan”.
- Karnevaalille on ominaista ilmiöiden suhteellisuus, ”iloinen suhteellisuus” kuten Bahtin sitä nimittää. Kun kerran kruunaukseen sisältyä kruunusta luopuminen, antaa tämä kaiken väliaikaisuuden toteaminen erikoislaatuisen laajentuneen perspektiivin maailman tapahtumiseen nähdä. Tämä suhteellisuus on siinä mielessä tärkeä, että sankariksi ei kohoa tämä tai tuo ilmiö, vaan itse muutos. Karnevaali juhlii muutosta, ja kaiken korvattavuutta.

Ilmiön historiaa

Karnevaaliperinne jatkui läpi koko keskiajan. Erityisesti markkinoiden, viinirypäleiden sadonkorjuun aika ja mysteerinäytelmien esitysaika oli myös karnevaaliaikaa. Roomassa, Napolissa, Venetsiassa, Pariisissa, Lyonissa, Kölnissä vietettiin täyttä karnevaalielämää kolme kuukautta vuodesta ja joskus enemmänkin.

Renessanssille oli ominaista, että karnevalisoidun elämän muodot mursivat vanhat keskiaikaiset rajansa ja tunkeutuivat voimalla koko kulttuurin yleiskuvaan. Niistä tuli osa virallistakin tietoisuutta. Ennen kaikkea tämä karnevalisointi tunkeutui taiteeseen ja kirjallisuuteen. Boccaccio, Rabelais, Shakespeare, Cervantes ja Grimmelshausen karnevalisoivat kirjallisuutta. Voitaneen jatkaa Bahtinin ajatuksia ja sanoa että Suomen kirjallisuus alkoi Aleksis Kivessä tällaisella karnevalisoinnilla, joka sitten onkin ollut Suomessa uudistuva perinne (esim. Lehtosen Putkinotko ja myös Saarikosken Ovat muistojemme lehdet kuolleet, ym.).

Seppo Matinvesi:

BANTU-HEIMON USKOMUKSET

Bantu-heimo elää Afrikan eteläisissä osissa. Sen alue ulottuu Itä-Afrigassa Masai-heimon alueeseen ja lännessä Nigeriaan saakka. Bantu-kansalla on aivan omat uskomukset ja käsitykset ihmisen ja maailman luomisesta sekä ihmisen tehtävästä.

Artikkelin kirjoittaja koulutuspäällikkö Seppo Matinvesi on asunut työnsä puolesta Afrikassa.

Bantujen parissa ei ole luvallista uskoa ulkopuolisille heimon salaisuuksia. Näihin salaisuuksiin kuuluu käsitys ihmisen olemuksesta, maailman luomisesta ja maailman salaisuuksista.

Ihmisen olemus

Bantujen käsityksen mukaan ihmisellä on tämän aistein havaittavan ruumiin lisäksi erillinen sielu. Tämä sielu on yksilöllinen ja uudelleen ruumiillistuva, mutta kuitenkin se on yhtä kaiken sielullisuuden kanssa.

Sielu voi ruumiillistua uudelleen seitsemän kertaa. Ensiksi se on ruohossa, sitten se ruumiillistuu puuhun. Baobab-puuhun siirtyvät sielut, joista tulee mahtavia johtajia ja tietäjiä. Kolmannen kerran sielu siirtyy imettäväisiin — jälleen eri tasoiset sielut eri eläimiin siten, että sorkkajalkaiset sarvieläimet saavat parhaan sielut.

Keskimmäisenä eli neljäntenä vaiheena on ihminen. Ihmisvaiheen jälkeen sielu ruumiillistuu matelijaksi, tästä linnuksi edelleen eritasoiset sielut eri lajeihin. Viimeisenä vaiheena on sielun ruumiillistuminen tähtiin. Jonkin ajan kuluttua kaikki alkaa taas uudelleen alusta.

Ruumiin ja sielun lisäksi ihmisellä on Ena, ihmisen olemuspuoli, jota pidetään "varsinaisena ihmisenä". Vastasyntyneellä lapsella ei vielä ole Enaa, vaan se kehittyy vähitellen. Ena näyttää täsmälleen samalta kuin henkilö, jolle se kuuluu, luun ja lihan sijasta se on kuitenkin kuin sumusta tehty.

Ena on periaatteessa kuolematon, ja siltä voidaan kysyä neuvoja ja pyytää sitä rukoilemaan ihmisten puolesta. Kun joku sanoo nähneensä haamun, niin hän on nähnyt Enan.

Elävä ihminen syö ruumistaan ja Enaansa. Enan syöminen jatkuu myös kuoleman jälkeen, ellei uhrata eläimiä, joiden Enan kuoleen esi-isän Ena voi syödä. Ilman uhrauksia Ena katoaa, eikä siltä sen jälkeen voi enää kysyä neuvoa. Paitsi ravinnon suhteen Ena tarvitsee ihmisen apua myös liikkumiseen nähden. Ena on sokea ja se on ohjattava suvun uuteen asuinpaikkaan.

Ihmisen muodon luominen

Aina maailmassa ei ole ollut ihmisiä, bantuja — sananmukaisesti käännettynä "heitä, jotka kävelevät pystyssä".

Alussa ei ollut tähtiä, ei aurinkoa, ei kuuta eikä maata. Mitään muuta ei ollut kuin ei mitään. Se "ei mitään" ei ollut kylmää ei kuumaa, ei kuollutta ei elävää. Kukaan ei osaa sanoa, miten kauan tämä "ei mitään" ei ollut kylmää ei kuumaa, ei kuollutta ei elävää. Kukaan ei osaa sanoa, miten kauan tämä "ei mitään" kesti. Vallitsijana oli ikuinen henki — Unkulunkulu —. Vähitellen tästä "ei mitään"-vaiheesta nousi suuri äitijumala Ma. Ikuinen henki käski äitijumalan luoda itselleen muodon, jonka tämä teki.

Luotuaan itselleen ihmisen muodon Ma loi tähdet, auringon ja maan. Lopetettuaan luomisen Ma istuutui rautavuoren päälle. Hän lepäsi ja odotti Suuren Hengen uusia ohjeita.

Istuessaan hän koki yksinäisyyden. Hän suri hillittömästi yksinäisyyttään ja Suuri Henki torui häntä ja käski olla uskollinen työkalu, sillä vain Suuri Henki tietää maailman luomisen tarkoituksen. Man tehtävä oli vainotella.

Ma kuvataan metalleja syöväksi ja graaniittia lihoavaksi, kuolemattomaksi. Tähän asti Ma oli ollut muotopuoli jumalatar, sillä hänessä on kaikki ihmisen tunteet, jotka hän myöhemmin antaa ihmiselle. Nyt hän nousi kaikkika käsityskykyä kauniimpana ja lupasi totella Suurta Henkeä. Hän kuulee Suuren Hengen lupaaman puolison kutsuvan.

Luvattu puoliso on Elämän Puu. Hirvittävän ruma kolossi, juurijalat, oksakädet, runko täynnä silmiä. Ma pelästyi ja yritti paeta taivaalle.

Kuun synty

Elämän puu ei pysy Man perässä, vaan hänen täytyy sekoittaa kivistä ja savesta — jotka hän ottaa suuren järven pohjasta — jättiläispallo, jonka hän sinkoa avaruuteen Man perään. Pallo osui Mahan ja tämä putosi Elämän Puun syleilyyn, mutta pallo jäi kiertämään kuuna taivaalle.

Vuosien päästä Ma sai synnytystuskat. Niiden aikana Elämän Puu karisti oksiltaan siemeniä. Mihin siemen putosi, siihen tuli kasvi. Sen juurista tulivat matelijat, rungosta lintu, lehivistöstä hyönteiset. Pian kaikui maailma elämän laulua.

Ihmisten luominen

Man synnytystuskat olivat valtavat ja ne kestivät suunnattoman kauan. Ensimmäiset syntyneet ihmiset olivat kaikki saman näköisiä, rodut syntyivät vasta myöhemmin ihmisen pahuuden seurauksena.

Alkuun vallitsi maan päällä paratiisillinen rauha. Ihmiset eivät sotineet, ei ollut tuskaa eikä vihaa. Ei omistamista. Eläimetkään eivät tappaneet toisiaan, muutamaa lajia lukuunottamatta, joille oli annettu tämä tehtäväksi.

Ihminen hengitti veljiensä poskeen rauhaa, ja kulki villieläinten seurassa ilman pelkoa. Ihminen tiesi vielä silloin asian, jonka hän on myöhemmin unohtanut: elämän suurin ystävä on kuolema. Ihmiset kuolivat rauhallisina, pelkäämättä.

Pahuuden synty

Ihmiskuntaa hallitsivat viisaat ja hyvät Kaa-U-La linnut. Näiltä kysyttiin neuvoa. Eräs nainen, Kei-Lei-Si synnytti muotopuolen lapsen. Linnut käskivät naisen tuhota lapsensa, koska siitä tulisi paljon pahaa. Tämä ei kuitenkaan totellut, vaan pakeni. Erään kerran hän katseli onnellisena kun poika, Za-Ha-Rrellei leikki raudan palalla. Äidin suureksi kauhuksi rautapala alkoi pojan tuijotuksesta kasvaa. Siitä tuli hirvuinen peto, jolla oli terävät hampaat, heinäsirkan jalat, lohikäärmeen siivet ja pyrstön päässä kristallien myrkkypistin.

Poika halusi valloittaa maailman petonsa avulla ja käski pedon tuhota hyödyttömäksi käyneen äitinsä. Ennen kuolemaansa äiti ehti nähdä, kuinka peto lisääntyi munimalla hopeisia munia ja miten se tuhosi viisaat Kaa-U-La linnut.

Pahuuden onni ja tuho

Za-Ha-Rrellei valloitti maailman ja lupasi ihmisille hyvää yllin kyllin ja hän lupasi myös pitää lupauksensa. Hän antoi ihmisille voiman korjata satoa tekemättä mitään. Riitti, kun ihminen sanoi mahtisanan, niin tuli syttyi, pata keitti, vilja kylvettiin ja korjattiin. Ihmisen ei tarvinnut edes kävellä. Pelkkä siirtymisen ajattelu siirsi ihmisen toiseen paikkaan. Lopulta ihmiset eivät viitsineet edes purra ruokaansa, vaan ruoka tuli ajattele-malla suoraan vatsaan. Laiskuuden seurauksena ihmisiltä meni suvunjatkumiskyky. Za-Ha-Rrellei loi orjikseen Baauni nimisen rodun, pahalta haisevan, gorillan näköisen, alintakin ihmistä alemman.

Elämän Puu sanoi Malle: Katso mitä jälkeläisistämme on tullut. He eivät osaa enää lisääntyäkään. Hävitetään heidät ja aloitetaan uudelleen alusta.

Aatami ja Eeva vai vedenpaisumus

Elämän Puu käski pilvien kokoontua. Satoi ja salamoivat rakeet piiskasivat maata. Maa peittyi veteen ja puolet ensimmäisistä ihmisistä hukkui. Za-Ha-Rrellei loi uuden mahtavan valtakunnan. Hän päätti ottaa kiinni Man. Tämä suuttui, ja polttavalla hengityksellä kuumensi vedet niin kuumiksi, että ne sulattivat rautapedot ja niiden luojan. Vain kaksi ihmistä Ma päätti pelastaa.

Nämä ratsastivat kalan selässä kohden nousvaa aurinkoa ja uutta maata. Naisen nimi oli Amarava ja miehen Odu. Mies oli Baauni, sillä yksikään ihminen ei ollut säilyttänyt Amaravan lisäksi suvunjatkamiskykyä. Heidän oli määrä synnyttää toinen ihmiskunta.

Kaunis Amarava ei halunnut olla pahalta haisevan Odun kanssa, vaan päätti tuhota tämän sytyttämällä majan tuleen Odun nukahdettua. Ma kuitenkin neuvoi Odua olemaan vain nukkuvinaan. Tulen leimahdettua ja Amaravan paettua Odu pakeni takaseinän kautta.

Pakomatallaan Amarava joutuu jalojen ja hyvien sammakkoihmisten vangiksi ja synnyttää heidän kanssaan Bushmannin ja Pygmit. Nämä ovat kuitenkin ilkeitä, ja tuhoavat myrkkynuolin — taitavia yrttien tunti-joita kun ovat — sammakkoihmisen rodun. Surrestaan suuresti rakastamiaan jaloja sammakkoihmisiä hän yllättäen kohtaa Odun, jonka kanssa hän alkaa elää yhdessä. He elivät yhdessä satoja tuhansia vuosia ja Amaravan munimista kristallimunista syntyi toinen ihmiskunta, joka näytti aivan samanlaiselta kuin nykyiset ihmiset.

Jumalat ihmisen joukossa

Aikojen alussa jumalat elivät maan päällä ihmisen tavoin. Yksi jumalista, Kanya, kuvitteli olevansa erittäin komea, ja hän ihaili itseään veden peilistä. Muiden mielestä hän oli rumuuden perikuva. Kerran Kanya näki Man kylpevän ja esitti tälle kosiotarjouksen, jonka Ma kuitenkin hylkäsi.

Kanya päätti takoa itselleen puolison. Ensimmäisestä tuli kaunis, ei niin kaunis kuin Ma, mutta kaunis kuitenkin. Kanya puhalsi puolisoonsa elämän, mutta tämä alkoikin haukkua luojaansa hirviöksi. Kanya tuhosi luomuksensa ja loi uuden, joka epäonnistui ulkonäöltään, mutta omasta hirviömaisyy-

destään huolimatta pitää Kanyaa rumana. Kolmas yritys tuotti viisaan naisen Oanan. Tämä kehuu miestänsä komeaksi, mutta pyytää saada levätä ennen lemменmatolle käymistä. Kenyan nukahdettua Oananua pakeni ja kohtasi erään toisen jumalan. Heistä syntyivät hottentotit.

Kanya etsii kaikkialta Oananua ja löysi vihdoinkin tämän toisen luota. Siitä syntyi hirveä taistelu, jossa hottentottien jumala kuoli, ja tästä johtuen hottentottien valtakunta hävisi.

Musiikin synty

Viisailla oli mahti tehdä sanallaan ihmeitä. Marimba, jumalattarista kauneimpia, Odun ja Amaravan jälkeläinen kulkee pitkin metsiä ja ihmiset kuulevat mitä ihmeellisimpiä ääniä — musiikkia. Marimba loi kaariharpun. Myöhemmin hän antoi ihmisille marimba-xylofonin ja soittamista tärkeimmän — rummut.

Aikojen alussa jumalat opettivat ihmisille kaiken tärkeimmän ja vetäytyivät sitten pois ihmisten luota. Tämän jälkeen ei bantu saa luoda enää mitään uutta, sillä uuden luominen on jumalan tehtävä.

Neekereiden kohtalo

Bantujen tehtävänä on elää säädetyllä tavalla ja noudattaa heimon lakeja. Heille on ennustettu, että bantujen maahan tulevat vieraat valloittajat meren takaa ja valloittavat maan seitsemän kertaa. Seitsemännellä kerralla bantut kuitenkin voittavat valloittajansa ja valtaavat näiden muukalaisten maan. Bantut odottavat tätä seitsemättä kertaa.

(Kirjoitus perustuu kirjaan Credo Mutwa: My people, writings of a zulu witchdoctor)

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry:n

VUOSIKOKOUS

pidetään Säätytalossa 31. maaliskuuta alkaen klo 17.30. Kokouksessa käsitellään sääntöjen määräämät asiat. Tervetuloa.

Inhimillisen kasvun seminaari

Syyskuun puolivälissä alkavaan Inhimillisen kasvun seminaariin otetaan jälleen noin viisikymmentä oppilasta.

Hakemukset toimitettava Kriittisen korkeakoulun toimistoon elokuun loppuun mennessä. Niissä esitetään lyhyt elämäkerta ja perustelut siitä miksi haluaa osallistua seminaariin. Pyrkijät kutsutaan hakemusten perusteella haastatteluun 9. ja 10. syyskuuta.

Opetus tapahtuu kolmena iltana viikossa (ma, ti, ke) klo 17.15—20.30 Steinerkoululta vuokratuissa tiloissa.

Seminaari pyrkii antamaan virikkeitä itsensä monipuoliseen kehittämiseen tiedollisilla, taiteellisilla ja ihmissuhdetoimintojen alueilla. Opetus on tarkoitettu sekä opiskelijoille että jo eri ammateissa toimiville, 18—65-vuotiaille.

TIEDOLLINEN OSA

Professori Reijo Wileniuksen luentosarja

1. Näkökulmia ihmiseen
— ihmiskäsityksiä ja ihmisen perusominaisuuksia
2. Työ, yksilö ja yhteiskunta
3. Nykyajan ongelmat, aatevirtaukset ja ideologiat
4. Suomen kulttuuriperinnöstä

LUOVA TOIMINTA JA ITSENSÄ KEHITTÄMINEN

Taiteellinen harjoittelu ja itsensä ilmaiseminen

(ei vaadi esitaitoja)

Maalaus (Pirkko Hakkila)	Bothmer-liikunta (Carita Ahlman)
Musiikki (Dietrich Mannaberg)	Dreijaus (Terttu Lemström)
Eurytmia (Margareta Habekost)	Puhe ja ele (Martin Gull)
Muovailu (Hans-Göran Hardt)	Kans.väl. kansantanssit (Wim Van der Kooij)

Seminaarityöskentely

Luovuusryhmä (Markku Graee)	Myyttiryhmä (Martti Tuomola)
Itsetuntemus-ryhmä (Pertti Rissanen)	Ryhmätyö (Toini Hirvonen)

Kurssissa pyritään yhdistämään yllämainitut seminaarin toiminnot tasapainoiseksi kokonaisuudeksi. Taideaineiden opetuksen pohjana on Steinerpedagogiikka.

TILAA Katsaus

Katsaus on Kriittisen Korkeakoulun julkaisema kulttuurilehti. Se kertoo esitelmä- ja keskustelutilaisuuksissa käsitellyistä ajan-kohtaisista aiheista sekä tarjoaa mahdollisuuden mielipiteiden vaihtoon.

Katsaus pyrkii pureutumaan ihmisen ja yhteiskunnan ongelmiin hyvin erilaisista näkökulmista. Sitoutumattomana lehtenä se vetoaa ihmisiin, ei eturyhmien edustajiin. Katsauksen tarkoituksena on tarjota vaihtoehtoja tietoa ja uusia virikkeitä.

Katsaus ilmestyy kuusi kertaa vuodessa. Vuosikerran hinta on 40 markkaa. Parhaiten voit tilata Katsauksen lehden välissä olevalla tilillepanokortilla.

...ja OHJELMATIEDOTE!

Alkukevään ohjelmätiedote lähetettiin vielä vanhan käytännön mukaan kaikille Katsauksen tilaajille.

Uuden käytännön mukaan ainoastaan kannattajayhdistyksen jäsenet saavat ohjelmätiedotteen ilman erillistä tilausta. Katsauksen tilaajatkin joutuvat siis tästä lähtien tilaamaan ohjelmätiedotteen erikseen. Parhaiten tämäkin käy lehden välissä olevaa tilillepanokorttia käyttäen.

P.S. Mikäli haluatte tukea Kriittisen Korkeakoulun muuta toimintaa, voitte liittyä kannatusyhdistyksen jäseneksi maksamalla jäsenmaksun 15 markkaa vuodessa (tai ainaisjäsenmaksun 200 markkaa).